

NÁDASDLADÁNY KÖZSÉG

TELEPÜLÉSTERV

TELEPÜLÉSI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

*készült a kulturális örökség védelmével
kapcsolatos szabályokról szóló
68/2018. (IV.9.) korm. rendelet alapján*

MEGBÍZÓ:

Nadasdladány Község Önkormányzata
8145 Nadasdladány, Petőfi Sándor utca 1.

FELELŐS TERVEZŐ:

Fehér Vártervező Kft.
8000 Székesfehérvár, Rába utca 22.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés

I. Építészeti örökségvédelem

1.1 A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása , a történeti településmag)	4
1.1.2 A történeti tájszerkezet alakulása	14
1.1.3 A történeti tájszerkezet alakulása	18
1.2 A védett műemléki értékek települési értékleltára:	19
1.2.1 a világörökségi, és világörökségi várományos helyszínek és területek.....	19
1.2.2 Az országos építészeti örökség elemei.....	19
1.3 A helyi építészeti örökség települési értékleltára, amely értékataszterben az önkormányzati főépítész által meghatározottak szerint tartalmazza a helyi építészeti örökség országos vagy helyi védelemre méltó elemeit	19
Nádasdladány települési értékleltára	

II. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

NÁDASDLADÁNY KÖZSÉG

TELEPÜLÉSI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT	36
1.1. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA	36
1.2. A TELEPÜLÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉNEK FELMÉRÉSE.....	38
1.2.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészének forrásai	38
1.1.2. Jogszabályi környezet.....	38
2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE	45
3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV (RÉGÉSZET).....	50
3.1. Teendők nyilvántartott régészeti lelőhelyen belül tervezett, földmunkával járó beruházás esetén.....	50
3.2. Teendők váratlanul (régészeti feltáráson kívül, illetve régészeti lelőhelyen kívül) előkerült régészeti emlék vagy lelet esetén	50
4. ÖSSZEFOGLALÁS	50

BEVEZETÉS

Nádasdladány község önkormányzata 2022. évben döntött a település új Településtervének (Településfejlesztési Tervének és Településrendezési Tervének) elkészítéséről.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 83. § (1) és (2) bekezdése értelmében ebben az esetben települési örökségvédelmi hatástanulmányt (továbbiakban: TÖHT) kell készíteni a megalapozó vizsgálat részeként a Korm. rend. 14. melléklete szerinti tartalommal.

Jelen TÖHT az örökségvédelmi hatáskörben eljáró Fejér Megyei Kormányhivatal régészeti örökség és műemléki érték védelme egyeztetési szakterületét érintően kiadott FE/OVED/950-2/2022 iktatószámú előzetes szakmai vélemény és a FMKH Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály adatszolgáltatása alapján Készült.

*A nádasdladányi kastély madártávlatból:
<https://nadasdladanyikastely.hu/> - drónfotó*

I. ÉPÍTÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELEM

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1.1 A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása , a történeti településmag)

Nádasdladány község Fejér vármegye középső nyugati részén, a székesfehérvári járáshoz tartozó Sárrét kistáj centrumában, de valójában a Sárrét déli peremén található település. Térbeli elhelyezkedése alapján a megyeszékhely Székesfehérvártól mintegy 19km-re, Veszprémtől 30, a főváros Budapesttől pedig 90km-es távolságra helyezkedik el. A legközelebbi városok a járási székhely Székesfehérvár és a Veszprém megyei Várpalota város. Kistáji elhelyezkedése alapján a nyugat-dunántúli mezőföld részét képezi. A település közigazgatási területe 2634,996 ha. A község belterületén átmenő 7202 jelű Szabadbattyán- Veszprém, a 7204 jelű Nádasdladány - Várpalota és a 7206 jelű Polgárdi - Nádasdladány összekötő út biztosítja a település közötti kapcsolatát. Lakónépessége 1760 fő a 2021. Dec. 31-i KSH mérési adatok alapján.

A település címere:

A pajzs középen függőlegesen osztott. A bal vörös mezőben, három szál arany (sárga) búza és egy ezüst ekevas lebeg. A címer jobb oldala vízszintesen osztott, a felső kék mezőben nádasból felszálló arany vadkacsa látszik. A nád szára és levele zöld, buzogánya arany. Az alsó zöld mezőben két hullámos ezüst szalag van. A pajzs alatt jobbról és balról aranyló terméssel díszlő zöld leveles komlóvesszők keresztezik egymást.

A címer Szászi József alkotása.

Forrás:

<https://nemzetijelkepek.hu>

1.1.1 A történeti településszerkezet alakulása, a történeti településmag, településtörténet

A település története 1848-ig

Nádasdladány tőzegének kialakulásában a víz játszott a fő szerepet. A község határa a részét képezi annak a medencének, amelyben a Bakonyból leszaladó csapadék egy nagy tavat hozott létre. Ez az állóvíz rövid időn belül ellaposodott, mert a folyóvizek üledékekkel töltötték fel. Az elpusztult szerves anyagból tőzeg képződött. A terület ellaposodása az időszámítás előtti 6-4 évezredre tehető. A környékre jellemző tőzeg Nádasdladány határában a legvastagabb, helyenként ez eléri a 3 métert is.

A honfoglalás előtt a fent említettek miatt nemigen telepedhetett meg az ember ezen a területen. Ugyan a tőzegtányában néhány őskori eszköz került felszínre az 1960-as években, de nagy a valószínűsége annak, hogy ezek az ősember által használt munkaeszközök a folyóvízi hordalékkal kerültek ide a feltöltődés során.

A település nevével először 1266-ban találkozhatunk Lodan alakban. A továbbiakban Villa Ladán (1283), Poss(essio) Ladaan (1322), Ladán (1429), Kysladan (1436), Ladány (1720), Sárladány (1859-ig), Nádasd-Ladány (1859-től) és Nádasdladány (1898) formában fordult elő.

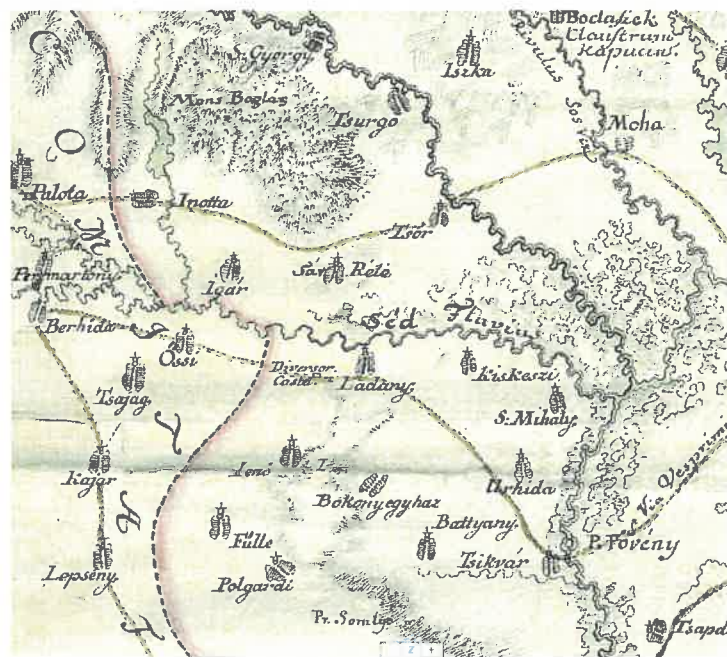
Az utóbbi, a mai napig is érvényes nevét 1903-ban az Országos Községi Törzskönyvbizottság határozata véglegesítette. A Ladány utónév a település egykori birtokosaira utal, de itt kell megjegyezni azt, hogy a XVI. században szereplő Ladányi családnál a településnév jóval korábbi. Az elnevezés a Laudanus személynévre vezethető vissza, amely törzset is jelölt a X-XI. században. A Sár előnév a Sárvízzel, majd a későbbi Sármelléki járással kapcsolatos, a Nádasd előnév pedig a falut birtokoló Nádasdy családtól származik.

A település egykori külterületi lakott helyei közül Csillérmajor (korábban pusztá) 1397 óta fordul elő különböző forrásokban. Ezt a kis települést 1397-ben Chygler, 1435-ben Csyglér, 1436-ban Csyghlyér, 1629-ben Czegler, 1756-ban Praedium Csiller és 1776-ban Tsillér néven jegyezték fel. 1903-ban Csillérmajor, mint jelentős lélekszámú lakott hely, Nádasdladányhoz tartozott. A névvel kapcsolatban a „Cigle” patakperti füzes területet jelentő régi magyar szóra kell gondolnunk, de az elnevezés inkább a Csákok nemzetségéből leszármazó Csigléri (Chygler) családokkal lehet kapcsolatos. A Chygler név nemesi famíliákat említve fordul elő XIV-XV századi iratokban.

A magyar középkor századaiban:

Sem területét, sem lélekszámát tekintve nem lehetett jelentős település a középkorban. Erre utal az, hogy igen kevés írott forrásban szerepel a XIV. századtól. 1589-ben Ladányi Ferenc és Sebestyén, akik ekkor már Ladányt birtokolták, Csyglépusztát adományként kérték maguknak.

A mai Nádasdladány határában feküdt az a másik település is, amely Zerjebakonya név különböző változataival íródott a megjelenéstől számított hat évszázad alatt. Ennek a helyét településnyomok, egy középkori templom és egy temető maradványai jelzik a községtől délnyugatra, mintegy 2 km távolságra. Az „Erje Bakonai templomról” olvashatunk egy 1746-ban keltezett határbejárás jegyzőkönyvben, e szerint a pusztai templom falai álltak még a jelzett évben. Az 1740 körül készült Mikoviny-féle térkép Bakonyegy házát tüntet fel a Ladány tói délre fekvő területen. Ez mindenképpen arra az előző településre utal, amely 1368-ban Zerje Bakonya néven szerepelt először írott forrásban.

Fejér Vármegye kéziratos térképe (1742)

Forrás: http://mek.niif.hu/06400/06422/html/top_megye/megye17.htm

A középkori település először egy 1266-ban keletkezett oklevélben fordul elő, ebben egy Ladányi Gunger nevű személy a literi nemesekkel valamilyen hitbér ügyében egyezkedett. Többet tudunk meg a faluról az 1283. évben keltezett forrásokból. Ezek szerint Ladány a királyné tulajdonát képezte, aki a birtokot a tárnokok kezelésére bízta. Ezt a tárnoki birtokot Erzsébet királyné, IV. László felesége, 1283 elején Domonkos visegrádi várnagynak adta. Még ez év októberében, a birtokot a nevezett személytől visszavéve, a királyné a veszprémi Szent Mihály egyháznak adományozta.

Nem sokáig lehetett a falu a veszprémi püspökség tulajdonában, mert 1322-ben, mint királynéi birtokot, Károly Róbert király Erzsébet nevű felesége a Tisza (Tyssa) ajtónállónak adta. A Tisza

családnak ebben az időben már több birtoka volt Fejér megyében.

1352. december 21-én Nagy Lajos király a budai káptalant arra utasította, hogy Ladány és Keszi birtokba, amelyeket a zavaros időkben idegenek elfoglaltak, a király anyját iktassa be. A káptalan eljárása során tiltakozást jelentett be a Battyánt birtokoló István bán, valamint egy Ballai Herre János nevű személy. A tiltakozásból egyértelműen következik az, hogy Ladányt valamilyen módon Battyán birtokosai szerezték meg az 1340-es években. A vitatott kimenetelű 1352. évi visszaháramoltatás után csaknem 90 évig nem esik szó Ladány településről. Legközelebb egy 1436-ban végrehajtott határbejárás során említik, amelyet a Batthyányak kezdeményezésére hajtottak végre a szomszédos birtokon.

Az 1543. évi megyei összeírás szerint a nemesi kézen lévő Ladányban 12 jobbágyporta volt, és ez alkalommal 1 bírót és 5 szegényt jegyeztek fel. Ugyanebben az évben Fehérvárt elfoglalta a török. Ladány birtoklása a török uralom másfél évszázada alatt nehezen követhető nyomon. I. Ferdinánd király Paksi János veszprémi kapitányhoz intézett 1548. évi mandátumában arról értesülhetünk, hogy Ladányi Kristóf birtokára az említett személy Székesfehérvár török kézre kerülése után azonnal rátette a kezét. A király a falu visszaadására szólította fel a kapitányt. 1560-ban, ugyancsak I. Ferdinánd oklevele szerint, Ladányt Zerje Bakonyával együtt Ladányi László, Kristóf, Sebestyén, Ferenc és Mátyás birtokolták.

A falu lakóinak helyzetét a kétfelé adózás súlyosbította, továbbá az a tény, hogy többen szabad prédának tekintették, igényüket nyújtották be a területre. 1589-ben a pozsonyi káptalan előtt Csemethy István, Baso Ferenc és Dereskei Demeter kért adományt a jelzett helységekből. Ez ellen Huszár Péter pápai kapitány és Hahóti Gábor a Ladányi család megbízásából tiltakozást nyújtottak be.

1613-ban Ladányi Ferenc Zabó Miklós veszprémi lovaskapitánynak zálogba adta Ladányt Jenővel és Eryebakonyával. A birtokos vallomása szerint a Groff Tóbiás török fogságból történt kiszabadítása miatt nagyobb pénzüsszeget kellett kifizetnie. Ezért a kapitánytól 116 forint 34 dénárt vett kölcsön, és ennek ellenében adta zálogba a két falut a hozzátartozó pusztával együtt. A visszaváltásra minden valószínűség szerint nem került sor, mert az 1600-as években a Ladányi család már nem szerepel többet a faluval kapcsolatos forrásokban.

1622-ben egy Kutassy János nevű győri katona kapott birtokokat ezen a területen, majd 1664-ben kelt végrendeletében Laskóy András a falut a hozzátartozó pusztákkal együtt feleségére hagyta. Itt Jenő is szerepelt, mint eddig általa teljes jogon birtokolt település.

Ebben az időben Ladány és környéke már Veszprém megyéhez tartozott, ahová 1647-ben kapcsolták a Fejér megyei közigazgatás megszűnése miatt. A török kiűzése után néhány évvel gazdát cserélt a település. 1696-ban Fajszi Ányos Zsigmond Ladányt a hozzátartozó Czeller (Csillér) és Erdibakonyával együtt elzálogosította Roboz Mihály veszprémi hadnagynak, majd kiváltva azokat felesége anyjának adta. Egy 1700 körül készült feljegyzés már Komáromi Zsigmondot jelöli meg Ladány és Jenő birtokosaként. Ugyanebben a forrásban egy rövid leírás is olvasható a helységről. E szerint a szőlőhegye kipusztult a török idők alatt. A falu határában tűzifát bőven adó erdő, bevetendő föld, állattartásra megfelelő legelők és rétek álltak rendelkezésre. A malom elpusztult, és a település 20 házából csak 2 maradt a török után.

Érdekes módon nem szól a feljegyzés az ekkor még feltételezhetően nagy területet jelentő lápos ingoványról, ez is jellemző volt Ladány határában a XVII. század végén.

Az 1696-os feljegyzésből kitűnik, hogy a török kiűzését követően erőteljesen megindult a gazdálkodás a ladányi birtokon. A 10 egész jobbágytelek már maga is bizonyíték erre. Az 1760-as években 1 telek 24 hold szántóval járt a ladányi II. osztályba sorolt birtokon, ez a XVII. század elején

sem lehetett kevesebb. A falu lakóinak életét az említett terheken kívül az időnkénti katonai beszállások tették nehezebbé az 1600-as évek utolsó esztendeiben.

Ladány falu a pusztáival együtt a Rákóczi-szabadságharcra rokonszenvező Komáromi Zsigmond birtokát képezte a XVIII. század elején. A település a Sárvíztől nyugatra szerveződött kuruc vármegye része volt, és 1708. március 26-án az a megtiszteltetés érte, hogy helyet adhatott a vármegye közgyűlésének. Ez tartva magát az 1707. évi ónodi országgyűlés trónfosztásához, elhatárolta magát az I. Ferenc által összehívott pozsonyi országgyűléstől. Az esemény emlékét emléktábla őrzi Nádasdladányban. A szabadságharc bukása után a Rákóczi-párti Komáromi Zsigmond elvesztette nádányi birtokait. A település új ura Horváth Ferenc lett, aki rövid időn belül túlradott a könnyen kapott birtokon. 1718-ban a földesúr Ladányt Czillér és Tenyőpusztával Zinzendorff veszprémi kapitánynak 9000 forintért.

Egy két évvel későbbi összeírás Ladányt újonnan települt községként tünteti fel. Ez alátámasztja azt, hogy a XVII. század végétől erőteljes gyarapodásnak indult a település. Ugyancsak 1720-as keltezésű az a pecsét, amelyet a falu előljárósága használt a XVIII. és a XIX. században.

Nádasdladány község pecsétlenyomata (1720)
Forrás: *Nádasdladány története (2005), 14.o.-*
Dakó Péter, Viték Gábor -

A már említett Zinzendorff birtokosokkal kapcsolatos az az 1727-es keltezésű irat, amelyben a veszprémi kapitány felesége, Zettvicz Katalin, a férjétől rámaradt birtokot a szomszédoknak megvételre ajánlotta. Ennek ellenére Ladány a hozzátartozó pusztákkal együtt Schmidegg Ferencnek, Acsa földesurának a kezébe került 1736-ban. Az új birtokos az alsúti pálosoktól kapott 50 ezer forinttal 1737-ben fizette ki a nádányi uradalom vételárát.

A falu népességére vonatkozó adatokkal inkább gazdasági iratokban találkozunk a XVIII. század első felében. Egy összeírás szerint a Rákóczi-szabadságharc alatt, részben a harci cselekmények, de leginkább a pestisjárvány következtében 93 nádányi lakos vesztette életét. 1736-ban a falu örökös jobbágyságai közül 6 ismeretlen helyre távozott. Emiatt a helység vezetői 3 dica elengedését kérték a megyétől. Ladány lélekszáma a XVIII. század második felére (1776) elérte a 360 főt, ebből 229 felnőtt volt és 131 a 15 éven aluli. A II. József-kori népszámlálás (1784—1787) ennél már sokkal nagyobb lakosságot rögzített. A 685 főt kitevő össznépességéből 26 nemes volt, 11 polgár és mesterember, 36 paraszt, 122 zsellér, 1 pap, 111 a fiúgyermek és 336 az „asszonyi nép”. A keresztény családok száma 139, és 1 zsidó család élt a községben. Ugyanakkor 101 házat irtak össze.

A XVIII. század második felében az egyházi tized eltörlését rendelte el a helytartótanács a szőlők után. Nádasdladány esetében szőlő telepítési szerződésekkel nem találkoztunk, de az bizonyos, hogy az 1700-as években az itt telepített szőlők nagy része irtásokból született.

A török kiűzése után meleváltással adták-vették Ladányt a tulajdonosai, rövid időn belül nagy hasznot remélve a birtokból. Ennek a következményeiről szólnak azok a panaszos levelek, amelyeket a falu jobbágysai intéztek időnként a vármegyéhez az 1720-1730-as években.

Schmidegg Ferenc, miután megvette a ládányi uradalmat, az úrbéri egyezség megkötésére kényszerült a jobbágyokkal. Ennek a megfogalmazására 1736. április 1-jén Vörös Pál alispán és Fekete József vármegyei főszolgabíró jelenlétében került sor.

Az urbárium a megyében jellemző szolgáltatásokhoz igazodott, de pontjai nem valósultak meg a gyakorlatban. Ladány XVIII. századi földesurai semmibe véve az előző szerződést, jövedelmeinek növelése érdekében számlálatlanul robotoltatták a település lakóit. Az 1750-1760-as években keltezett panaszos levelek sokasága árulkodik a ládányi birtokosok nagy „étvágyáról”. Sok vitára adott okot a Kiskeszi és Ladány falu határán fekvő területek hasznosítása is.

1750-ben a szomszédos település legelőjével kapcsolatban folytak tanúvallatások. A kesziek szerint néhány német család Ladány földesurától kért korábban letelepedési lehetőséget.

A letelepítettek Csillépusztán kaptak helyet, és itt a nádat leégetve kaszálót is szereztek maguknak. Az utóbbiért az uraságnak baglyapénzt fizettek. Ugyancsak 1750-ben, Schmidegg földesúr felszólította a viceispánt, hogy adassa ki a március 18-án Kiskeszi jobbágysai által ládányi földről elhajtott és elvitt 12 ökröt jármokkal, 1 szekeret, 1 boronát, 1 vető ruhát, 1 öreg szűrt, 1 tarisznyát és egyéb fogateszközöket.

1755-ben a viták lecsendesítésére vizsgálatot hajtottak végre, amellyel a Ladány és Kiskeszi közötti határokat kívánták tisztázni. Az eljárás során a megszólaltatott tanúknak többek között arra kellett válaszolniuk, hogy a Sárrét szélében fekvő Kiskút, és az erre néző kaszáló a ládányi, illetve a kiskeszi határhoz tartozott-e. 1756-ban, 1760-ban és 1768-ban a ládányiak több levélben értesítették a megyét mérhetetlen nyomorúságukról. Nem változott a helyzet tehát az 1736-os úrbéri szerződés megszületését követően.

A ládányiak végső elkeseredését kifejező, megyéhez küldött kérelmük eredményeként a megye 1768. április 18-án úrbéri vizsgálatot rendelt el Ladányban. Az eljárás során a panaszosok sérelme csak részben igazolódott be. A bizottsági vizsgálat április 18-án az 1736-os úrbéri egyezség tartalmát követve megállapította, hogy a falu képviselőinek egy külön írásbeli nyilatkozatot kellett tennie, amelyben elismerte Schmidegg Tamás földesúr igazát.

Mária Terézia úrbéri rendeletét (1767) követően Ladányban is új urbárium készült. Ennek során a helység földjeiből a 2. minőségi osztálynak megfelelően jelölték ki a teleknagyságokat. E szerint 1 egész jobbágytelekhez 24 hold szántó, 12 szekér szénát termő rét és 2 pozsonyi mérő mag alá eső (kb. 1200 n.ö.) házhely és kert tartozott. Ehhez igazítva a féltelkesek és a negyedtelkesek arányosan rendelkeztek a földállománnyal. Például egy ládányi negyedtelkes jobbágynek 6 hold szántója és 3 kaszás rétje lehetett.

A falu lakóinak állatállományáról egy 1774-1775-ös összeírás ad csaknem teljes képet. Az összeírás során 46 lakott házat jegyeztek fel, 234 hold volt az úrbéres szántók és 123 kaszás a rétek területe.

Ladány falu népessége 684 volt 1830-ban. Ebből 268 római katolikus, 410 a református és 6 a zsidó felekezetűek száma. Ugyanebben az évben 16 gyermek született, 3 pár kötött házasságot és 27 ember halt meg.

Az ekkor már Sárladány néven szereplő település római katolikus és református lakóit helyben anyakönyvezték, és itt látták el Kiskeszi és Ősi római katolikus, valamint Jenő református felekezetű lakosságát is. A sárladányi evangélikusok anyakönyvezésére Várpalotán, a zsidókéra

Székesfehérváron került sor a XIX. század végéig.

Az 1831-es nagy kolerajárványban a településen 108-an betegedtek meg, ebből 74 ember vesztette életét. A szükséges gyógyszereket az uradalom 7 forint 14 krajcárért szerezte be, a megye orvost nem küldött ki a településre. Az első megbetegedést augusztus 27-én észlelték.

A polgári fejlődés évszázada (1848-1945)

Az 1848-as márciusi események, az úrbériséget eltörlő áprilisi törvények Sárladányban is éreztették a hatásukat. A forradalom kitörése előtti években amúgy is pattanásig feszültek az indulatok. 1843 és 1846 között egy csaknem végeláthatatlan úrbéri per zajlott le, amelyet ugyan 1846-ban lezárt a megye, de nem az úrbéres lakosság sérelmeit orvosolva. A ladányiak a per újrafelvételét kérték, de ezt a helytartótanács még ugyanebben az évben elutasította.

Az úrbéres szolgáltatások megszüntetését érthetően örömmel fogadta a lakosság, de a törvények nem kellő ismeretéből adódóan elégedetlenség robbant ki. Az úrbéresek már korábban sérelmezték azt, hogy az előző határfelmérés során a szántóföldekben és a legelőkben károsodás érte őket. A bonyodalmakat fokozta az, hogy a telkesek úrbéres és bérelt legelőkkel is rendelkeztek, és ezek elkülönítése nem történt meg. Az állatállomány ellátását csak úgy tudták megoldani, hogy mintegy 100 hold legelőt béreltek az uradalomtól, és ezért 350 hold lekaszálását is elvállalták. A szellérek a bérelt legelők és kenderföldjeik szabad birtoklását várták a változásoktól.

1848. szeptember 20-án Sárladányban és a szomszédos falvakban Detrich járási szolgabíró kihirdette a Jelacic elleni népfelkelést. A településeken megszervezték az őrzőerőket, és az ellenséges haderő előrenyomulásának akadályozására felszedték a csatornahidakat. 1848 szeptemberében rövid ideig a horvát csapatok megszállása alatt volt a falu, akiket a lakosság fuvarral és élelemmel volt kénytelen ellátni. A falu bíróját utólag, 1848. november 15-én, ennek a megtérítésére kérte a megyét.

A sárladányi uradalmat 1851-ben Nádasdy Lipót gróf megvásárolta a Schmeidegg családtól. Az új birtokosoknak köszönhetően a helytartóság 1859-ben a település nevét Nádasd-Ladányra változtatta. Nádasdy Lipót után utódai: Ferenc, majd Tamás lettek a terület birtokosai. 1873-tól a család új kastély építésébe kezdett, amelyről a Székesfehérvár című újság 1873. július 6-i száma is hírt adott. Az alapkövetételekor elhelyezett irat szerint az építető a 31 éves Nádasdy Ferenc és felesége Zichy Ilona volt. A kastélyt Linczbauer István budapesti műépítész tervei alapján Hübner Nándor székesfehérvári építész készítette el. Az épületben különböző helyiségek: többek között a kápolna, a könyvtár és az ősök csarnoka is helyet kapott. A család festője Valentiny János volt, akinek képei közül több a Nemzeti Galériában látható. A kastélyt körülvevő parkot Kálmán János főkertész tervezte, és művelője Berger József volt a századfordulón.

A település 1877-ig a Sármelléki, majd a Székesfehérvári járáshoz tartozott a XIX. század második felében. Lélekszáma az 1836. évi 634-hez képest megkétszereződött. 1870-ben 1043, 1890-ben 1385 és 1910-ben már 1365 lakost jegyeztek fel a helységben. Az 1890-ben rögzített 1385 főből 768 római katolikus, 567 református, 21 evangélikus, 17 zsidó és 12 görög katolikus volt. A felekezetek ilyen aránya a XX. század első évtizedeiben sem változott meg lényegesen. A falut magyarok lakták, elenyésző volt időnként a német nemzetiségűek száma. 1850-ben 20 német lakost jegyeztek fel a településen. Az 1900. évi népességi adatok alapján a Nádasdladány lakossága 1377 fő.

A község területére vonatkozó forrásokban gyakran változó adatokkal találkozunk a XIX. század második felében.

1857ben Nádasdy Lipót és a szőlőbirtokosok között sor került az örökvltsági szerződés

megkötésére. Miután a gróf megszerezte a nádányi uradalmat, Kiskeszit is megvásárolta, és ezt az előbbihez kapcsolta. A birtok átvétele után rövid időn belül megszervezte az uradalom igazgatását. A gazdaság vezetését a számadó kasznárra bízta, és ennek rendelte alá az ugyancsak gazdasági feladattal ellátott ispánt. Az uradalmi tisztségviselők részére írásbeli utasítást adott ki 1852-ben.

1860-ban Nádasdy Lipót és a volt úrbéresek egyezséget kötöttek. A nagybirtokos a rétjeiből 53 hold 525 négyszögöl területet az érintett helybelieknek átadott, amelyet azok körülárkolni voltak kötelesek. Feltételként szabta viszont azt is az uraság, hogy a nádányiak az 1820 óta folytatott állandó pereskedéseknek véget vetnek, és a faizásért a jövőben nem folyamodnak. A feltételt a rétekhez jutók elfogadták. 1861-től sor került a Ménes mezői tó lecsapolására. Nádasd-Ladány a Sármelléki járáshoz tartozott 1863-ban.

1866-ban újabb egyezség megkötésére került sor Nádasdy gróf és a községi birtokosok között. Az utóbbiak a Kerti-völgyben fekvő kenderföldjeiket cserében átengedték a nagybirtokosnak, aki ezekért cserébe adta a Delelői-tábla nyugati részét. A gazdák vállalták, hogy összesen 100 férfinapszámot leszolgálnak az uraságnak. Ezért még a Vályogvetői-gödröket is megkapták ráadásnak.

1869-ben Csillér- és Júliamajor tartozott a településhez. Legközelebbi postája Palota, a piaca pedig Székesfehérvár volt. A község határában fekvő, és a későbbiek során is jól jövedelmező tőzegtelep már az 1800-as évek második felében üzemelt. A bánya a veszprémi püspökség tulajdonát képezte 1917-ig.

A Nádasdladányhoz tartozó Jenő lakói 1861-ben elszakadásukat kérték, de a megye kérelmüket elutasította. 1888-ban Nádasd-Ladány határában nem jelentős lélekszámú kis településként jegyezték fel Ménesmajort, Ilonamajort, Júliamajort, Csillérpusztát és Öreghegypusztát. A község szabályrendeletét 1890-ben írta alá Fejér Vármegye Törvényhatósági Bizottsága. E szerint a település helyi közigazgatási feladatait a 26 tagú képviselő-testület és a községi elöljáróság volt hivatott ellátni. A bíró és a jegyző együtt oldották meg a helyi önkormányzat vezetését. A kisbírókát és az éjjeliőröket a községi bíró fogadta fel és bocsátotta el. A kisbíró köteles volt a községet éjjel-nappal bejárni, az éjjeliőrök szolgálatát ellenőrizni és az elöljáróság által megadott hirdetményeket dobszóval közzétenni.

1906. július 5-én a Nádasdy birtokon a hónapos munkások beszüntették a munkát. A hatóság közbelépésére a munkások elálltak követeléseiktől. A sztrájk egyike volt azoknak a XX. század eleji földmunkás-megmozdulásoknak, amelyekre az elviselhetetlen életfeltételek miatt került sor a megye falvaiban.

1914 őszén a megyében felállításra kerültek a katonai kórházak. Nádasdladányban az addigi járványkórházat rendezték be kötözőhellyé. Fenntartása a helyi lakosságot terhelte, de a Hadisegélyező Hivatal és a Vöröskereszt Egylet irányítása alatt állt. A település kórházában 39 sebesültet ápoltak 1915 elején.

Nádasdladány és a hozzátartozó külterületi települések lakói közül az I. világháború különböző frontjain 73 ember vesztette életét. Az értelmetlen háború áldozatainak emlékét a római katolikus templomban és a református templom bejáratánál emléktáblák őrzik, de az itt elhelyezett névsorban csak a községből bevonultatott és elesett hadkötelesek nevei szerepelnek. Teljesebb képet adnak erről Nádasdladány polgári anyakönyvei, amelyek a külterületek áldozatait is tartalmazzák.

A település lélekszáma 1920-tól 1941-ig 1585 és 1680 között váltakozott. A település a móri választókerülethez tartozott, a választóinak száma 615 volt 1928-ban.

A Nagyatádi-féle földreform során a Nádasdy uradalomból osztottak ki földeket az

igényjogosultaknak. Házhelyeknek 600 négyszögöles parcellákat jelöltek ki, amelyekért Nádasdy gróf 6000 korona vételárat jelölt meg. 1921-ben ennek már a dupláját kérte.

A Nagyatádi-féle földreform során a Nádasdy uradalomból osztottak ki földeket az igényjogosultaknak. Házhelyeknek 600 négyszögöles parcellákat jelöltek ki, amelyekért Nádasdy gróf 6000 korona vételárat jelölt meg. 1921-ben ennek már a dupláját kérte.

Nádasdy Ferenc 1938-ban mintegy 3000 kat. holdat kifarcellázott, ez a kisbérlet jól jött a környék kiscgazdáinak. Nem használt viszont azoknak a mezőgazdasági munkásoknak és cselédeknek, akiknek eddig az uradalom csaknem korlátlan munkalehetőségei jelentettek megélhetést.

A község határában üzemelő ipari létesítmények közül a tőzegtelep mellé a cserép- és téglagyár fejlődött fel a XX. század első évtizedeiben. Az 1918-tól termelő üzemet egy-egy kisvasúttal a tőzegteleppel és a Csór-Nádasdladányi Vasútállomással kapcsolták össze. Az előbbi a fűtéshez szükséges tőzeg szállítását, az utóbbi pedig a téglát továbbítását tette lehetővé. 1922-től a tőzegtelepen a munkálatokat beszüntették, ez az uradalmi téglagyár termelésében is fennakadást okozott. 1929-ben a két üzem 20-30 munkással ismét megkezdte a termelést. 1938-ban a téglagyár új, 50 méteres kéményt kapott. Jelentős ipari létesítménynek számított az átalakított malom is, amely a kastélyt és a falu jelentősebb középületeit látta el árammal az 1930-1940-es években. A malom Nádasdy Ferenc tulajdonában volt.

A megyeszékhelyre jutást rendszeres autóbuszjárat tette lehetővé. Jelentős személy- és teherforgalmat bonyolított le a már említett vasútvonal. A község 1920-ban a Székesfehérvári járáshoz tartozott. Nádasdladány egy körjegyzőség maradt a hozzátartozó Jenő és Sárkeszi falvakkal együtt.

Nádasdladány körorvosi székhely lett az 1920-as évek elejére, és gyógyszerár is működött a településen. A körorvos az uradalom cselédlakásainak egyikét kapta meg, a rendelőhelyiséget egy kamrában rendezték be, amely a gyógyítás legminimálisabb feltételeit sem tette lehetővé. 1922 májusában a képviselő-testület az orvoslakás, valamint a rendelő felépítésének szükségességéről tárgyalt, és ennek a költségeit 1 millió koronában állapította meg. Végül a körorvos részére Nádasdy Ferenc gróf egyik épületét 4 évre, évi 900 arany koronért bérbe vette.

A község 1944 decemberében került frontvonalba. Az itt dúló harcok következtében több helybeli polgári lakos vesztette életét, 22 ház rombadőlt, és sokan elhagyták a települést. December 27-én a szovjet csapatok vették birtokba a falut, majd ez 21 nap után (január 17-én) ismét német kézre került. A harci cselekmények március 20-án fejeződtek be. A második világháború áldozatainak emlékére Kajdi Gyula helyi lakos kezdeményezésére a római katolikus temetőben emlékművet állítottak fel 1988-ban.

A község lakossága 1500 fő volt 1945. április 24-én. Egy jelentés szerint a front alatt 115 lakóépület vált lakhatatlanná. Ellátásra szorult a kiskorú gyermekekkel együtt 944 helyi lakos. A megmaradt állatállományt 74 ló, 158 szarvasmarha, 164 sertés és 50 baromfi jelentette április végén. Az 1500 kat. hold szántóterületből 1005 kat. hold volt bevetetlen.

A községi földigénylő bizottság irányításával májusban megindult a földreform végrehajtása. 1945 júniusában Nádasdy Ferenc örökösének tulajdonából 2668 kat. hold földet jelölt ki a bizottság az összeírt 283 igényjogosult kielégítésére. A földreform során a helybeliek között 929 kat. holdat osztottak ki, községi kezelésbe került 674 kat. hold, állami tulajdonba vettek 811 kat. holdat, és 76 ház helynek 54 kat. holdat mértek ki. Jenő község határába került át további 60 kat. hold és Sárkeszi községhez 66 kat. holdas terület.

A földosztás nem oldotta meg a falu lakóinak anyagi gondjait. 1945 végén több olyan család

jelentkezett, aki hajlandó lett volna más településre, az életkörülményeinek javítása céljából, átköltözni. A földművelés mellett jövedelemforrást a közeli Inota és Pét ipari üzemei, valamint megindulásuk után a helyi vállalatok jelentettek.

A tőzegtelep a Székesfehérvári Kisgazdák Szövetkezetének a kezelésében 30 főt foglalkoztatott 1946-ban, majd 1947-ben a Magyar Állami Erdőgazdaság vette át az üzemet. Ugyanebben az évben egy újabb bánya kezdte meg 30 fővel a termelést Rétipusztán. Ugyancsak a székesfehérvári szövetkezet bérleményeként üzemelt a téglagyár, amelynek évi termelése 1946-ban elérte a 2 millió darabot. A Hangya szövetkezet 2 magánkereskedéssel folytatta a működését 1945-ben.

Ugyancsak 1945-ben újjáalakult a községi képviselő-testület, és megválasztották az új elöljáróságot.

Sok vita forrása volt a gazdátlaná vált Nádasdy kastély hasznosítása az 1940-es évek második felétől. 1946-ban az épület a Hajósok és Vasutasok Szakszervezetének a használatába került, majd egy évvel később a Központi Textilgyár megbízottai vették át a Szakszervezeti Tanács jóváhagyásával. 1949-ben a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) helyi szervezetének, a Tőzegkitermelő Vállalatnak és a rendőrség tagjainak utalta ki a kastély helyiségeit a községi elöljáróság. A későbbiek során is több gazdája volt épületnek, ennek törvényszerűen az épület elhanyagolása lett a következménye.

1948. február végén a községi képviselő-testület a tiszai árvízkárosultak megsegítésére 100 forint segélyt szavazott meg. Ugyanezen a közgyűlésen egy 1848-as emlékmű felállításáról is tárgyalt a testület. A községi nemzeti bizottságot kérte fel, hogy az emlékmű ügyében a vármegyei bizottságnál járjon el.

1949-ben sor került a tőzegtelep államosítására. A megyei földhivatal leltári jegyzőkönyve szerint a bánya 57 kat. holdon terült el, és a fő eszköztárhoz 1 műhely, 1 istálló, 1 mázsház, 1 transzformátorház továbbá a 15 km hosszú, 600 mm-es nyomtávú iparvasút, ehhez 1 vasúti lerakódó tartozott. A tőzegtelep a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium alárendeltségében, Tőzegkitermelő Nemzeti Vállalat néven, 200 feletti munkaerőlétszámmal folytatta a termelést 1949-ben.

A téglagyárat a Közép-dunántúli Téglá- és Cserépipari Vállalat üzemeltette 1969-ben. A 40-70 munkaerőt foglalkoztató üzem napi termelése 22-25 ezer téglát volt 1965-ben. A gyárat Eppinger Imre vezette 1964-ben, és a munkások átlagkeresete 1500 forint volt az 1960-as évek végén. 1945 után a cseréppréselő gépet elvitték az üzemből, így a további termelés a téglagyártásra korlátozódott.

1949-ben megalakult a Nádasdladányi Nádgazdasági Vállalat és ez fuzionált a Tőzegkitermelő Üzemmé 1956-ban.

A malom vármőrléséből származó nyereség a községfejlesztési alapot növelte 1955-ben. A villanyárammal működtetett őrlőhely üzemelését 1961ben leállították. A továbbiakban az épületet az Új Élet Termelőszövetkezet raktár céljára vette igénybe. A malom utolsó molnára Gerebits János volt. A munkaképes lakosság többsége a környező települések üzemibe járt dolgozni. Székesfehérvár, Pét és Inota lehetőségei mellett jelentős számú munkaerőt foglalkoztattak a helyi ipari üzemek, a termelőszövetkezet, valamint a Sárszentmihályi Állami Gazdaság is.

Számottevő volt az említettek mellett a helyi kereskedelmi egységeknek, hivataloknak vagy intézményeknek a foglalkoztató tevékenysége, ezek a női lakosság egy hányadának nyújtottak munkalehetőséget. Kisebbségi létszámmal dolgozott az erdőgazdaság, és kimondottan a nők foglalkoztatására történt a varroda létesítése.

Az 1960-as népszámlálás adatai szerint Nádasdladány 1925 főnyi lakosságából 1877 élt a belterületen. Sárkeszi és Jenő a nádasdladányi anyakönyvi kerülethez tartozott 1951ig. 1956. szeptember 28-tól 1957. március 27-ig nem ülésezett a község tanácsa, ebben az 1956-os forradalom és szabadságharc játszott közre. 1958-ban Mariskapusztát Jenőhöz kapcsolták.

A helyi takarékszövetkezet 1962-ben kezdte meg a működését.

1968-ban Jenő község a Vadaskerti erdő mellett fekvő 1,5 hektár terület átcsatolását kérte Nádasdladány Község Tanácsától. A jenőiek szűkös vízkészletükre hivatkozva kérték a forrásvízben gazdag területet. A községi tanács elzárkózott az említett határrész átcsatolásától, de a forrás használatát évi 5000 forint ellenében átengedte volna Jenő községnek. Később ezt az ígéretét visszavonta.

1977. április 1-jével a Fejér Megyei Tanács Nádasdladány és Jenő községet közös közigazgatás alá rendelte, mely 1990 végén megszűnt, Jenő és Nádasdladány újra önálló közigazgatási egységekké váltak.

1956-ban Polgárdi gépállomásától kapott szállítóeszközökkel megtörtént a Dózsa György utca és a Sallai Imre utca járdájának a lekövezése. Ugyanebben az évben a tőzegüzem vasúti síneket selejtezett le, és ezeket a tanács az óvodai játszótér bekerítésére vette igénybe. 1959 és 1962 között a községi tanács 223 ezer forintot tervezett a költségvetésében a villanyárammal való ellátás befejezésére, ennek ellenére még a következő években is több szó esett a településen a közvilágítás hiányosságairól.

1961-ben jelentős beruházással betonhid épült a Malom- és a Nádorcsatorna felett. Az orvosi rendelőt a kastélypark területén építtette fel a községi tanács, ez a Tőzegkitermelő Vállalat egészségügyi ellátó helyiségeként üzemelt 1959-től. 1961-től csaknem megszakítás nélkül folyt a gyalogjárdák lekövezése. Gondot okozott ebben az évben a tűzoltószertár építésének a befejezése. A vállalkozó kisiparosnak szüneteltetnie kellett a munkát, mert a bére elérte az előírt 10 ezer forintos felső határt. 1961-től folyamatosan a következő beruházásokat végezték a községben: 1800 méter vizesárok kiépítése az utak víztelenítésére, pedagóguslakás és állatorvosi lakás építése, MHSz-lőtér kialakítása és buszváró hely felállítása.

Az 1966 és 1970 közötti községfejlesztési tervekben a még be nem fejezett munkák mellett a vízvezeték kiépítése, törpevízmű, gázcseretelep, községi közfürdő, új óvoda, művelődési ház, iskolai gyakorlóműhely felépítése, illetve létesítése szerepelt. A távolabbi tervben határozták meg a sportpályák, továbbá a kastélypark rendbehozatalát.

1969-ben nyilvános telefont létesítettek a község centrumában. A posta korábban szintén a falu központjában üzemelt, ezt is a kastélyparkban helyezték el. A község lakói több éven át sürgették a gázcseretelep felállítását, de a Sárrétvidéke Körzeti ÁFÉSz még az 1960-as évek végén sem oldotta meg ilyen módon a település gázellátását. A tejforgalmat a helyi tejcsernok bonyolította az 1950-es évektől. 1956 és 1958 között a tejfelvásárlás akadozott, mert a csarnok lebontásra került. Az új begyűjtőhely felépítésére a tejipari vállalat ígéretet tett 1957 elején. A baromfi- és a tojásfelvásárlást az ÁFÉSz oldotta meg, amely az ABCáruház felépítését is kezdeményezte 1970-ben. A létesítményhez a szövetkezet a Piac téri területet vásárolta meg a tanácstól, aki az itteni tűzoltószertárért az iparcikk-bolt épületét adta cserébe.

1.1.2 A történeti tájszerkezet alakulása

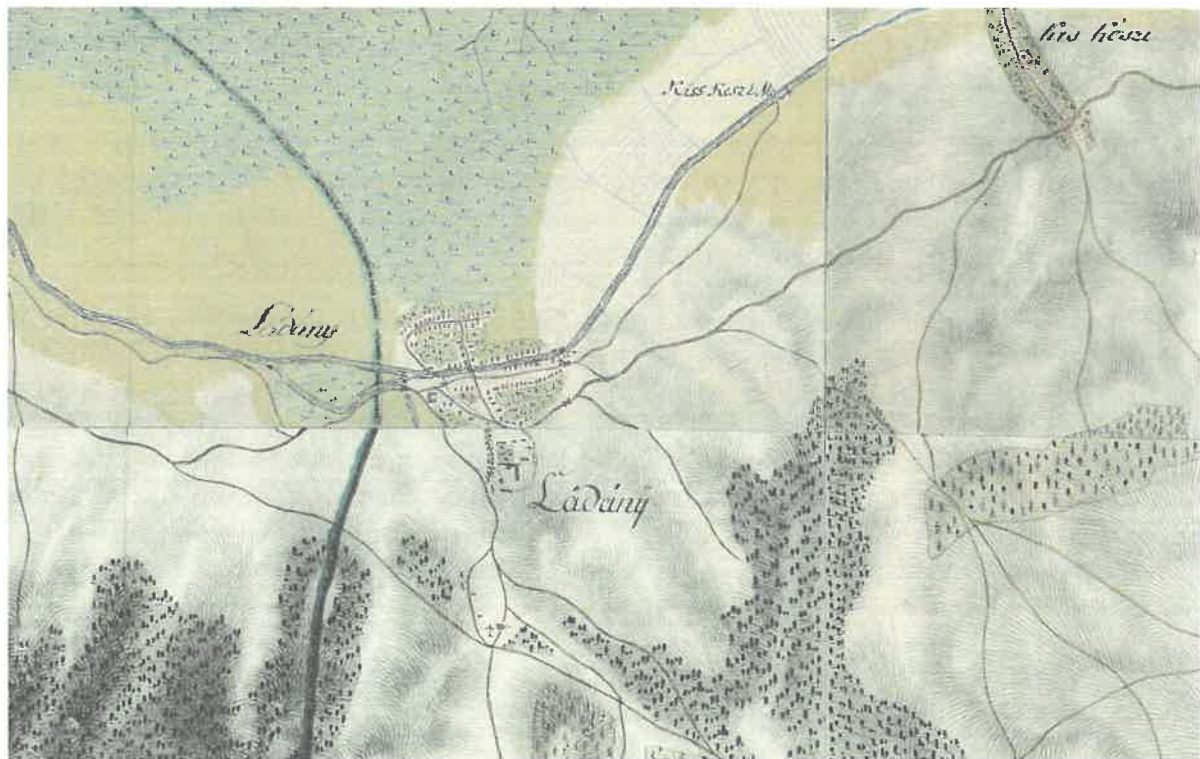
A történeti településmag feltehetően már a középkorban is a jelenlegi Kossuth Lajos utca, Ady Endre utca, Fő út és József Attila utca mentén helyezkedett el. A földrajzi fekvése, a meglévő utak nyomvonalvezetése, a vízfolyások helyzete és a Sárvíz, Sárvíz-malomcsatorna, Nádor csatorna egykori vízfolyásának közelsége ideális pozíciót teremtett a földműveléssel és állattartással foglalkozó jobbágyok, zsellérek számára.

A településszövet alapvetően rendezett, de a táj geológiai adottságaihoz igazodó kialakult állapotot mutat. A vízfolyások és a Sárrét geomorfológiája jelentős mértékben meghatározta a földosztás módját, a közlekedési utak nyomvonalvezetését. Az ingoványos területek közelsége, és a megoldatlan csapadékvíz elvezetés miatt a történeti település épületei a pangó talajvíz okán vizesedésre hajlamosak voltak. A Nádor-csatorna vízrendezése, valamint a települési csapadékvíz elvezetési hálózat kiépítése ezt a problémát orvosolta. A településmag a jelenlegi Sárvíz-malomcsatorna mentén sűrűsödött, a fő közlekedési útvonal a vízfolyás nyomvonalát követte, és a mellékutcák, útkereszteződések innen nyíltak.

A telkek viszonylag mélyek, az utca a domborzatot, vízfolyásokat, közlekedési útvonalakat lekövetve optimális nyomvonalakon vezet. Az első katonai felmérési térkép a XVIII. század második felének állapotát mutatja. A fő közlekedési útvonalak többnyire a napjainkban is használatos útvonalakon vezetnek. Látható, hogy a vízrendezés a felmérés idejében még nem történt meg, így a Nádor-csatorna, korábbi nevén Inotai folyó még a természetes útvonalán folyik, elárasztva a Sárrét területét. A Sárvíz-malomcsatorna vízfolyása a katonai térkép szerint a napjainkban is használt, kialakított nyomvonalon folyik.

A településközpont a mai Kossuth utca, Petőfi Sándor utca kereszteződésében volt, ez napjainkra átalakult a mai Fő út nyomvonalára, azon belül is a Jenő elágazás környezetére.

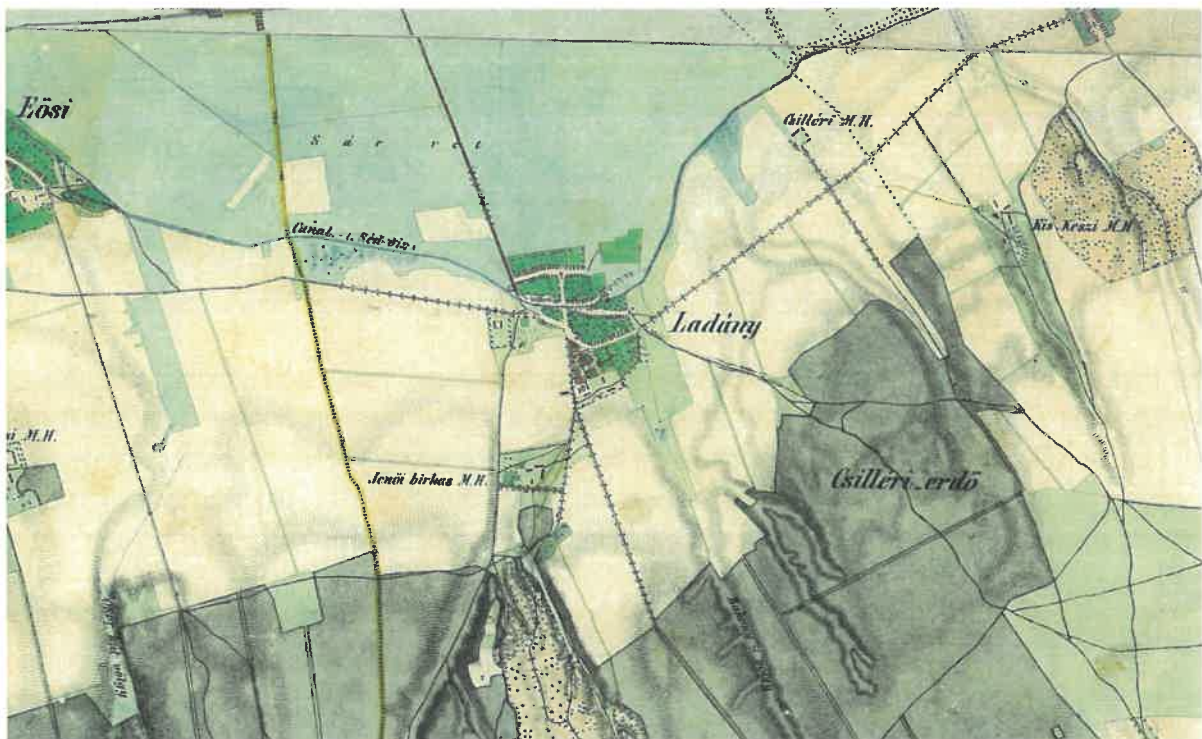
Első katonai felmérés:

Nadasdladány az első katonai felmérésen (1773-1781) Forrás: maps.arcanum.hu

Nádasdladány a történeti és térképi források szerint is erőforrásokban gazdag területen fekszik. Észak felé a Sárrét lápos, tőzeges vidéke, míg a déli közigazgatási részt jelentős méretű erdőterület borította. Az első katonai felmérésen jól látható, hogy a település lakóépületei a két meghatározó bioformáció határán találhatók, a Sárvíz-malomcsatorna két oldalán. Az uradalmi központ pedig a Schmidegg-kastély volt, mely később a Nádasdy-kastély alapjául szolgált. Schmidegg Ferenc 1736-ben vásárolta meg. Az utcák kialakult nyomvonalvezetése napjainkig meghatározzák a település telekstruktúráját. A mai elnevezésében de már a felmérés során meglévő utcák az alábbiak: A Petőfi Sándor utca, Kossuth Lajos utca, Ady Endre utca, József Attila utca, Kastély út és a Fő utca szakaszai.

Második katonai felmérés:

Nádasdladány a második katonai felmérésen (1819-1869) Forrás: maps.arcanum.hu

A második katonai felmérési térképen látható, hogy a településszerkezet az első felméréshez képest nem változott. A XIX. Század eleje a jobbágyság szempontjából negatív időszakot ölel fel, így népességnövekedés, lakásállomány növekedés nem következett be. A második katonai felmérés jól georeferálható, viszonylag pontos felméréssel készült. Ennek következtében a település épületei pontosabb térképi feltüntetést kaptak. Lényeges változás, hogy az Inotai gyártelep felé vezető út a tervezett MÁV 20-számú vasúti nyomvonaláig megépült, valamint a vasúthálózat nyomvonala tervezett elemként felkerült a térképre. A fő közlekedési útvonalak nem változtak. Megjelenik az 1815-ben épült református templom a József Attila utca és Kossuth utca kereszteződésében.

Harmadik katonai felmérés:

Nádasdladány a harmadik katonai felmérésen (1869-1887) Forrás: maps.arcanum.hu

A harmadik katonai felmérésen az épületek, utak ábrázolásának pontossága javult. A kastélykert részletesen feltüntetésre került. A település fejlődése a század második felében sem indult meg igazán. A Nádasdy-birtok fejlődése a felmérést követően következett be. Új telekosztások csak a XX. században jelentkeztek, a Fő út mentén Sárkeszi felé új merőleges utcák nyitásával (Ifjúság és Rózsa utca), valamint a kastély körüli utcák mentén a terület parcellázásával.

Kataszteri térkép:

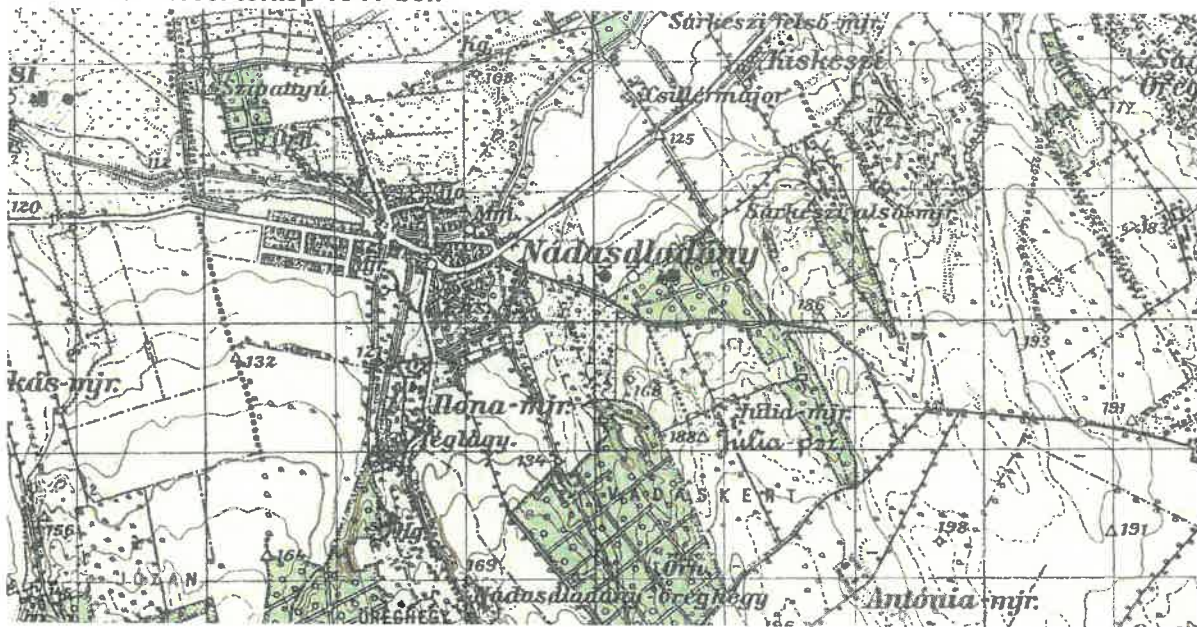

Nádasdladány kataszteri térképe - 1882 Forrás: maps.arcanum.hu

A kataszteri térkép alapja a ma kialakultnak számító települési alaptérképnek. A kataszteri térképen megjelennek a földrésztletek, és azok tulajdonjogi adatai. Nádasdladányban a településszerkezet a 100 év alatt kis mértékben növekedett. A bővítés az összekötő útvonalak mentén, valamint a kastély körüli utcákban következett be. A legnagyobb változást a Sallai Imre utca - Fürst Sándor utca kiszabályozása, az Arany János utca szabályozása és a Rózsa - Ifjúság utca szabályozása jelentette.

A Nádor csatornát szabályozták, a napjainkban is használatos nyomvonalon vezet.

Katonai felmérési térkép 1941-ből:

Nádorcsanak katonai felmérési térképe - 1941 Forrás: maps.arcanum.hu

A XX. Századi katonai felmérési térképen lényeges változás, hogy megjelennek az aszfaltburkolatos utak, valamint a korábban említett Sallai Imre - Fürst Sándor utca kialakításra került, valamint a kastélykertből a lakóépületek parcellái leosztásra kerültek a Fő utca menti szakaszon.

Légifotó 1964-ből:

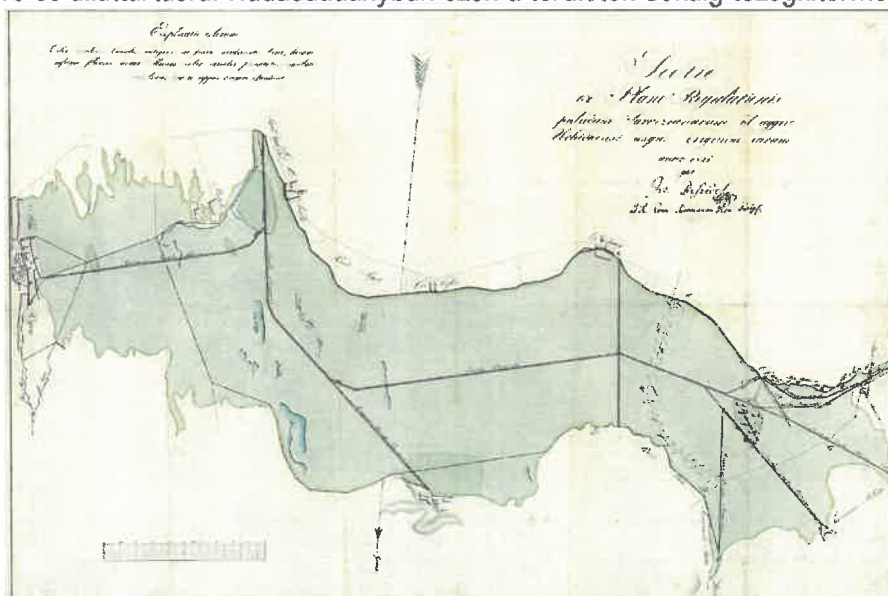
Nádorcsanak község légifotón - 1964 Forrás: www.fentrol.hu

1.1.3 A történeti tájszerkezet alakulása

Nádasdladány Fejér megye nyugati részén, Ősi (5 km), Berhida (8 km), Jenő (4 km) és Sárkeszi (4 km) falvak között fekszik. A többbutcás, szalagtelkes település határára a változatos felszín a jellemző, amelynek tengerszint feletti magassága 100-200 méter között váltakozik. A Sárrét déli peremére épült község magasabb részét a Jenő felé eső vonulat jelenti, az itteni magaslatok megközelítik a 200 méter tengerszint feletti magasságot is. A község határ talaját, felszínborítását északon alluviális, azaz homokos, hordalékos, helyenként kavicsos és agyagos, míg délen pannóniai táblás földfelszínre terjed ki. A Sörhegy felé a homok, Ősi irányában inkább a kötöttebb agyagos talaj a jellemző. Mélyebb rétegekben a tőzeg és az agyag egyaránt megtalálható. A Nádor- és a Malom-csatorna közötti Felső-Talján árok mentén egy 30-50 méter szélességű és 2 méter vastagságú kavicsréteg található, ez két irányban a szomszédos falvak területén folytatódik. A kavicsréteg egykori nagyobb folyam jelenlétére utal.

Nádasdladány tőzegének kialakulásában a víz játszotta a fő szerepet. A község határa a részét képezi annak a medencének, amelyben a Bakonyból leszaladó csapadék egy nagy tavat hozott létre. Ez az állóvíz rövid időn belül ellaposodott, mert a folyóvizek üledékekkel töltötték fel. Az elpusztult szerves anyagból tőzeg képződött. A terület ellaposodása az időszámítás előtti 6-4 évezredre tehető. A környékre jellemző tőzeg Nádasdladány határában a legvastagabb, helyenként ez eléri a 3 métert is. A település vizei közül a Nádor- és a Sárvíz-Malomcsatorna jelentős, e kettő között húzódik párhuzamosan a Talján-árok, amely a pangó vizek levezetésére szolgál a falutól északra fekvő területen.

A Séd vízrendezési tervét 1820-as években készítették. A ma Nádor-csatornaként ismert vízfolyás megfelelő szabályozásának köszönhetően a nádas, mocsaras területeken lehetőség nyílt a földművelésre és állattartásra. Nádasdladányban ezen a területen sokáig tőzégkitermelés folyt.

A Séd vízrendezési terve a Sárrét területén - 1821 (ma Nádor Csatorna)
Forrás: <https://maps.hungaricana.hu/>

Alapvetően homokos löszhátak és patak, valamint a sárrét folyóvízi üledékes medre az ami a települések kiterjedésének, fekvésének formáját adja. A belterületi egységek 103,75-201,25 mBf-i magasságon helyezkednek el. Legmagasabb pontja a Jenői dűlő és a Mariska-pusztá közötti terület, 201,25 mBf.

Nádasdladány községet érinti az országos tájképvédelem és az országos ökológiai hálózat valamint a Natura2000 SCI területe.

1.2 A védett műemléki értékek települési értékleltára amely értékkataszterben tartalmazza:

1.2.1 a világörökségi, és világörökségi várományos helyszínek és területek

A világörökségi várományos helyszínek listáját a 27/2015. (VI. 2.) MvM rendelet a Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékéről tartalmazza. A lista, valamint az Országos Területrendezési terv nem említi Nádasdladány térségében világörökségi várományos helyszínt, területet.

A világörökségi helyszínek listáját a 2011. évi LXXVII. törvény a világörökségről tartalmazza, mely összhangban van az UNESCO 1972. november 16-án kelt, az 1985. évi 21. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezményrel. A világörökségi listán 8 magyarországi helyszín szerepel. Nádasdladány község területén a törvény és az Országos Területrendezési terv alapján nem található világörökségi helyszín és terület.

Az Országos Területrendezési terv alapján sem található világörökségi és világörökségi várományos helyszínek és területek.

1.2.2 Az országos építészeti örökség elemei

Az örökségvédelmi hatáskörben eljáró Fejér Megyei Kormányhivatal régészeti örökség és műemléki érték, világörökségi és világörökségi várományos terület védelme egyeztetési szakterület érintően a fejlesztési tervvel és rendezési tervvel (együttesen településterv) kapcsolatosan az FE/OVED/00742-2/2022 iktatószámom adott véleménye alapján Nádasdladány község területén 3db műemléki védett és 3db műemléki környezet található.

A védett építmények a települési értékleltárban kerültek részletes bemutatásra.

1.3 A helyi építészeti örökség települési értékleltára, amely értékkataszterben az önkormányzati főépítész által meghatározottak szerint tartalmazza a helyi építészeti örökség országos vagy helyi védelemre méltó elemeit

Nádasdladány Község Önkormányzatának Képviselő-testülete a településképvédelméről és az épített környezet alakításáról és védelméről szóló rendeletet a 15/2017. (XII.20.) önkormányzati rendelettel fogadta el. Nádasdladány községben nem található helyi védett építmény és helyi területi védelem.

NÁDASDLADÁNY

TELEPÜLÉSI ÉRTÉKLELTÁRA

A települési értékleltár műemléki védett építészeti értékeinek jegyzéke:

Műemléki védett építészeti értékek					
Sorszám	Cím	Hrsz	Funkció	Törzsszám	Azonosító
M-1	Szent István Tér 6.	241	Szent Ilona Római Katolikus Templom	10444	3729
M-2	Malom köz, Malomsziget	118	Vízimalom	9532	3731
M-3	Kastély út, Kastélykert 1.	242/3	volt Nádasdy-kastély	9263	3730

Műemléki környezetek					
Sorszám	Cím	Hrsz	Funkció	Törzsszám	Azonosító
MK-1	Szent István Tér 6.	241	Szent Ilona Római Katolikus Templom ex-lege műemléki környezete	10444	22265
MK-2	Malom köz, Malomsziget	118	Vízimalom ex-lege műemléki környezete	9532	22268
MK-3	Kastély út, Kastélykert 1.	242/3	volt Nádasdy-kastély ex-lege műemléki környezete	9263	22266

SZENT ILONA RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

Sorszám:

M-1

Védettség:

Műemlék

Azonosító:

3729

Törzsszám:

10444

Helyrajzi szám:

241

Cím: 8145 Nádasdladány, Szent István Tér 6.

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

A templom:

A település központjában, a Jenői elágazás útkereszteződésében, a kastélypark ÉNy-i sarkában attól eltérő helyrajzi számon álló, egyhajós, poligonális szentélyzáródású, látszó nyerstégla szerkezetű templom, a hajó fölött oromfalas nyeregtetővel, hódfarkú cserépfedéssel. ÉNy-i sarkán hengeres torony, pártázattól kiemelkedő, nyújtott nyolcszögű gúlisakkal. Főhomlokzatának tengelyében oromfalas kapurizalit, fölötté nagyméretű mérműves ablak. Oromfalai lépcsős pártázattal, oldalhomlokzatai sűrű, kétlépcsős támpillér sor közötti tudoríves ablakokkal tagoltak, felületein nyerstégla homlokzatképzés. Stílusát tekintve kései historizáló, neogótikus, angol gótikából átvett elemekkel.

Hajót kőkonzolokra támaszkodó nyitott fedélszék, a szentélyt bordás ötsüveges kupolaboltozat fedí. Berendezés: egységesen neogótikus, 1885: főoltár, 1884 (építész: Pecz Samu) – főoltárkép: Szent Ilona, gr. Zichy Ilona alakjában, 1885 (Valentiny János). Orgona: 1885 (Angster József). A templomot gr. Nádasdy Ferenc építtette, 1885 (építész: Pecz Samu).

A templomkertben kőkereszt, öntöttvas korpusszal. 1896.

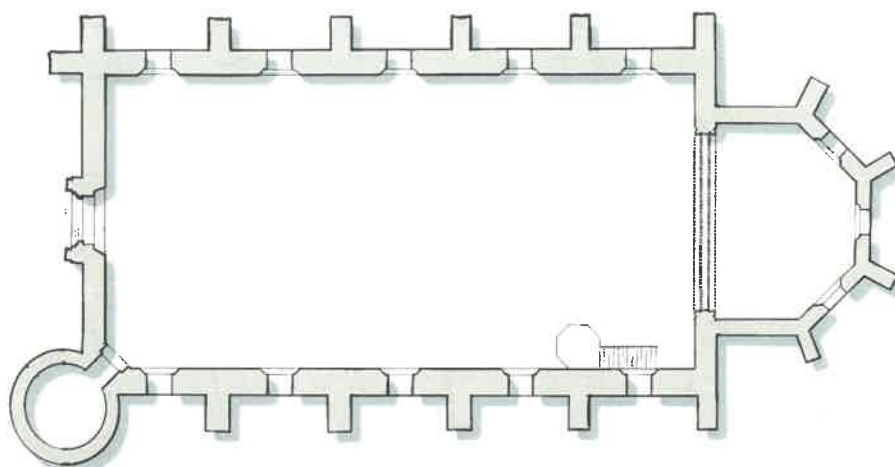
Feltehetően Nádasdy Ferenc korán elhunyt feleségének, Zichy Ilonának emlékére Szent Ilonának szentelték. Ezt az is alátámasztja, hogy a Szent Ilonát ábrázoló oltárképen Zichy Ilona arcvonásai láthatóak. A szent alakja alatt az építető és három gyermeke imádkozik.

Javasolt beavatkozások:

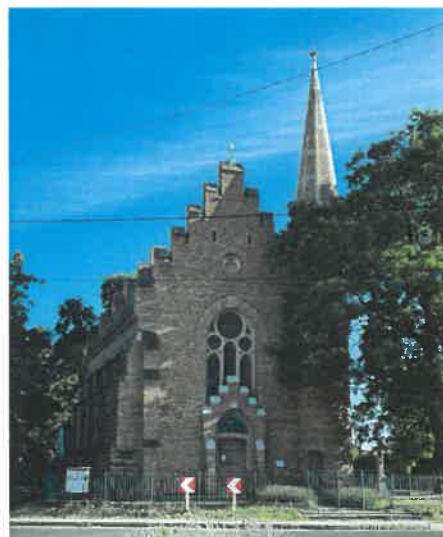
Az épület nyerstégla falai közvetlenül ki vannak téve az időjárás viszontagságainak. A templom szerkezetének folyamatos monitorozása javasolt. A vizesedés, fagyás-olvadás, jelentős mértékben redukálja a szerkezet élettartamát, állékonyságát. A málló téglafelület az esztétikai értéket is csökkenti. A héjalás, bádогоzások időszakos felülvizsgálata, a törött, repedt elemek cseréje javasolt.

Helyreállítás: A homlokzati, fagyott téglák cseréje javasolt, a homlokzat felületét vízüveggel, vagy egyéb téglafalazatra alkalmas impregnálószerrel javasolt a nedvesség káros hatásaitól mentesíteni. Héjazati és vízszigetelési beavatkozás javasolt. Nyílászárók restaurálása, sok helyen annak pótlása szükséges.

Műemléki védelem alá helyezve a 1990-ben

A templom alaprajza

*A templom főhomlokzata és a kastélykert felőli nézete
2023 júliusában*

Források:

- Entz Géza Antal, Sisa József - Fejér Megye művészeti emlékei - István Király Múzeum közleményei. A. Sorozat 34. (Székesfehérvár 1998)

- Kulturális Örökségvédelmi Hivatal - Magyarország Műemlékjegyzéke, Fejér Megye, (Budapest 2008)

műemlékrevízió: Cser István

- <https://oroksegvedelem.e-epites.hu>

SZENT ILONA RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM MŰEMLÉKI KÖRNYEZETE

Sorszám:

Mk-1

Védettség:

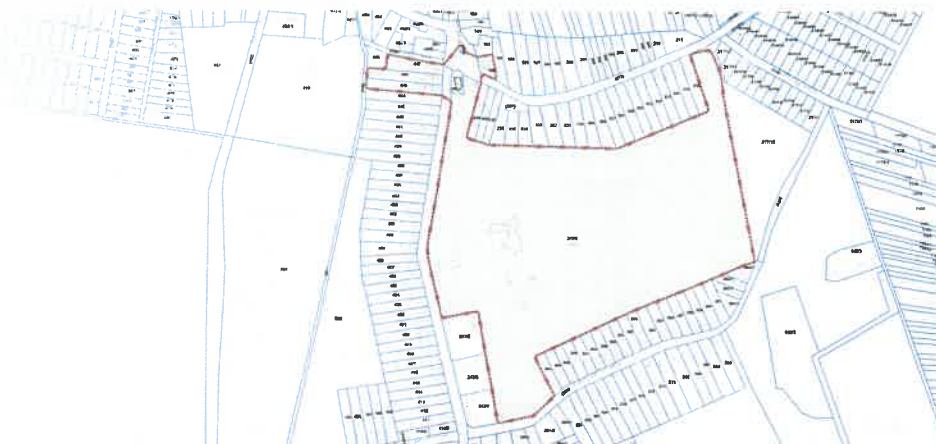
Általános
műemléki
védelem

Azonosító:

22265

Törzsszám:

10444

Cím: 8145 Nádasdladány, Szent István Tér 6.

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

A műemléki környezettel érintett helyrajzi számok:

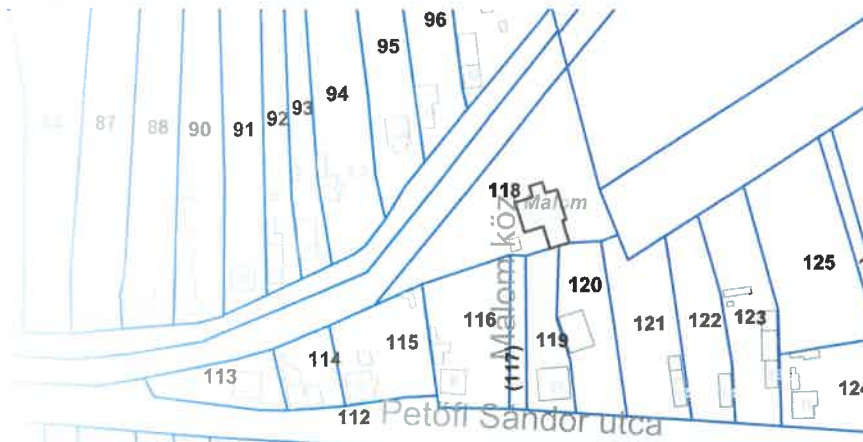
193, 212, 213, 241, 242/3, 304, 445, 446, 447

A műemléki környezetben:

A műemléki környezetben a 68/2018 (IV.9.) Korm.rendelet 64. § (1) bekezdése szerint ha az építési tevékenység a 63. § alapján **nem örökségvédelmi engedély köteles**, akkor

(2) c) bekezdés értelmében építési tevékenység csak **örökségvédelmi bejelentés** alapján végezhető.

VÍZIMALOM

Sorszám:

M-2

Védettség:

**Műemléki
környezet**

Azonosító:

22268

Törzsszám:

9532

Helyrajzi szám:

118

Cím: 8145 Nádasdladány, Malomsziget

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

A település határán, a Sárvíz-patak partján álló, L alakú malomépület. A téglalap alakú, egyemeletes, csonkakontyolt nyeregtetővel fedett főszárnyhoz, földszintes szárny, a gépház csatlakozik. Az épület végében további toldaléképületek. Építtette a Nádasdy uradalom a 19. század második felében.

Javasolt beavatkozások:

A vízimalom mihamarabbi felújítása és funkcióval való feltöltése szükséges. Az épületen fagykár, korhadt, omladozó tetőszerkezeti kár, tapasztalható kívülről. Javasolt egy komplex rehabilitáció megvalósítása a malomépület számára.

- Kulturális Örökségvédelmi Hivatal - Magyarország Műemlékjegyzéke, Fejér Megye, (Budapest 2008)

műemlékrevízió: Cser István

- <https://oroksegvedelem.e-epites.hu/>

Műemléki védelem alá helyezve a 1983-ban

A vízimalom 2023 júliusában

A vízimalom korábbi állapotfelmérése, forrás: mumelkem.hu

VÍZIMALOM MŰEMLÉKI KÖRNYEZETE

Sorszám:

Mk-2

Védettség:

Műemléki
környezet

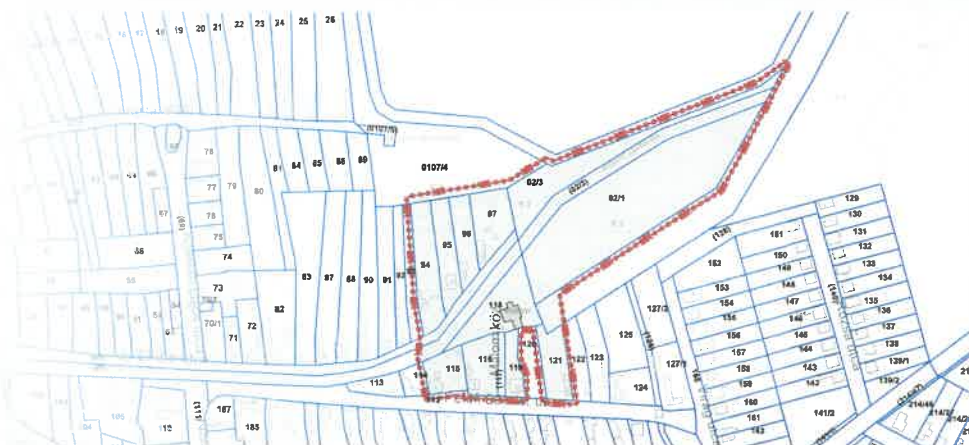
Azonosító:

22268

Törzsszám:

9532

Helyrajzi szám:

Cím: 8145 Nádasdladány, Malomsziget

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

A műemléki környezettel érintett helyrajzi számok:

02/2, 02/3, 94, 95, 96, 97, 115, 116, 117, 118, 119, 121

A műemléki környezetben:

A műemléki környezetben a 68/2018 (IV.9.) Korm.rendelet 64. § (1) bekezdése szerint ha az építési tevékenység a 63. § alapján **nem örökségvédelmi engedély köteles**, akkor

(2) c) bekezdés értelmében építési tevékenység csak **örökségvédelmi bejelentés** alapján végezhető.

VOLT NÁDASDY KASTÉLY

Sorszám:

M-3

Védettség:

**Műemléki
védelem**

Azonosító:

3730

Törzsszám:

9263

Helyrajzi szám:

242/3

Cím: 8145 Nádasdladány, Kastély út, Kastélykert 1.

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

Település szélén, egykori parkjában, szabadon álló, Tudor stílusú, szabálytalan alaprajzú, alápincézett, földszintes és emeletes szárnyakból álló, összetett tömegű és változatos homlokzatképzésű épület. A főszárny egyemeletes, ÉNy-felől földszintes szárny csatlakozik hozzá.

Homlokzatait pártázatos sarokbástyák, oromfalak, pártázatos mellvédés erkély, változatos tetőfelépítmények, a nyílások fölött Tudor stílusú szemöldökpárkányok, vakolat és nyerstégla, sávozott homlokzatképzés jellemzi. Az ÉNy-i földszintes szárny középfolyosós, végében kápolna, az emeletes szárny helyiségei szabálytalan elrendezésűek. Belsőben igényes és változatos kiképzések: előcsarnok felülvilágítóval, ősök csarnoka, gótizáló fémkonzollal gyámolított síkfödémrel, falburkolattal, márvány kandallóval, légfűtéssel, csillárral és kandeláberekkel. Könyvtárszobában kazettás famennyezet, galériával megosztott tér, faburkolat. A kápolna neogótikus falpillérekkel, nyílásokkal és élbordás boltozattal, rabicból. A mai kastély elődjét a gr. Schmiedegg család építtette a 18. század második felében, maradványai az ÉNy-i szárnyban találhatóak. Gr. Nádasdy Ferenc neogótikus stílusban építtette ki (Linzbauer István pesti építész, kivitelező: Hübner Nándor székesfehérvári építőmester. 1880–1885 között az épület befejezését vezette és a belső berendezést tervezte: Hauszmann Alajos).

Asztalosmunkák (Thék Ede), műlakatos munkák (Jungfer Gula), kályhák: (Fischer Ignác). A kastélyt már 1836-ban igényes park vette körül, az új kastély építésével egyidejűleg készült a park is (Kálmán János főkertész). Kovácsoltvas kapuk, 1880 körül (Jungfer Gyula), a parkban fürdőház és 1873–1889 között készült pártázatos, vasbeton víztorony melléképületek maradtak meg. A kastély hátsó homlokzatához kapcsolódó télikertjét 1940-ben elbontották. Az épület déli szárnya állagmegóvásra és funkcionális bővítésre kiterjedő felújítást kapott, valamint az elbontott télikertet eredeti pompájában korszerű építészeti megoldásokkal újjáépítették. Az épület látogathatóvá vált 2021 augusztusában.

Javasolt beavatkozások:

Az épület jó állapotban van. Az időszakos tisztításról, karbantartásról gondoskodni kell.

Források:

- Entz Géza Antal, Sisa József - Fejér Megye művészeti emlékei - István Király Múzeum közleményei. A. Sorozat 34.

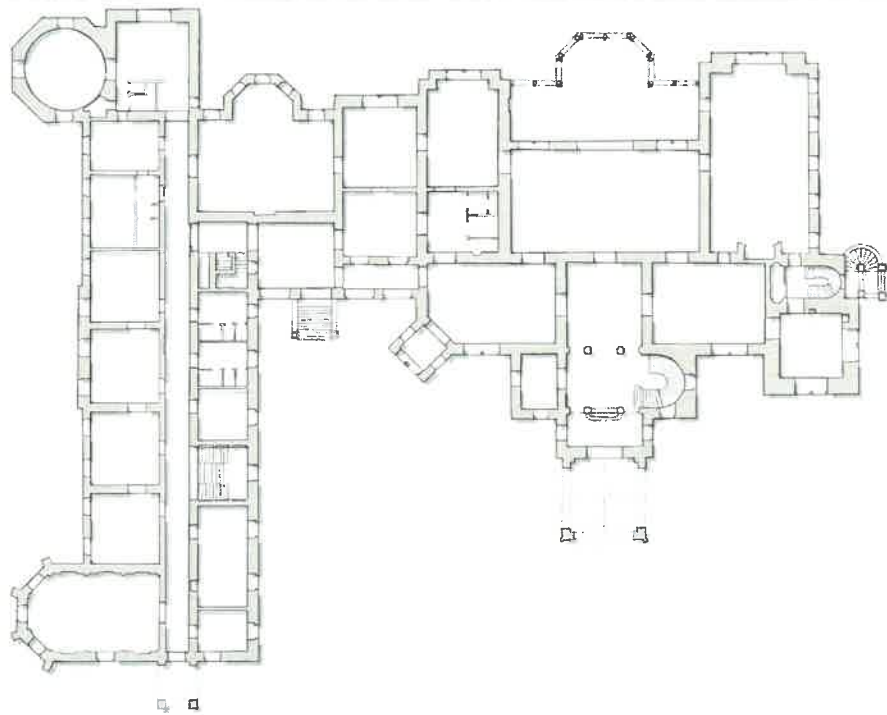
(Székesfehérvár 1998)

- Kulturális Örökségvédelmi Hivatal - Magyarország Műemlékjegyzéke, Fejér Megye, (Budapest 2008)

műemlékrevízió: Cser István

- <https://oroksegvedelem.e-epites.hu/>

A kastély és kertje műemléki védelem alá helyezve 1981-ben.

A kastély földszinti alaprajza a helyreállított télikerttel.

A kastélyfőhomlokzata 2023 júliusban

Balra: A víztorony; Jobbra: A kastély nyugati kapuja 2023 júliusban

A kastély délkeleti sarka 2023 júliusban

A felújított portaépület és az északi kapu 2023 júliusban

Balra: A keleti kapu; Jobbra: A kastélykert, 2023 júliusban

VOLT NÁDASDY KASTÉLY MŰEMLEKI KÖRNYEZETE

Sorszám:

Mk-3

Védettség:

**Műemléki
környezet**

Azonosító:

22266

Törzsszám:

9263

Cím: 8145 Nádasdladány, Kastély út, Kastélykert 1.

LEÍRÁS, JELLEMZŐK

A műemléki környezettel érintett helyrajzi számok:

191, 192, 193, 212, 213, 217/15, 218-241, 242/3, 242/5-242/7, 243-263/2, 264, 283-285, 289/1, 290-291, 292/1

A műemléki környezetben:

A műemléki környezetben a 68/2018 (IV.9.) Korm.rendelet 64. § (1) bekezdése szerint ha az építési tevékenység a 63. § alapján **nem örökségvédelmi engedély köteles**, akkor

(2) c) bekezdés értelmében építési tevékenység csak **örökségvédelmi bejelentés** alapján végezhető.

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE

Nádasdladány község Új Településterve a Településfejlesztési tervből és a Szabályozási tervből áll. A településtervek tartalmáról, elkészítésének és elfogadásának rendjéről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 419/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet 10. § (1) bekezdése a következőket tartalmazza:

„A fejlesztési terv a település jövőképeinek meghatározása mellett, a település fejlődésének meghatározására rögzíti azokat a rövid, közép- és hosszú távú célokat, feladatokat, településfejlesztési akciókat, fejlesztéseket, intézkedéseket, amelyeket a település a tervszerű, fenntartható és gazdaságos fejlődése és üzemeltetése érdekében megvalósítana.”

Nádasdladány településfejlesztési terve hosszútávra kijelöli a település helyét a megyei és a járási település-hálózatban, bemutatja a község társadalmi, gazdasági, táji, természeti és épített környezetének jövőbeni állapotát.

A lokálpatrióta szemléletű gondolkodás mellett egyaránt lényeges a környezet hasznosítás mértékének, módjának ismerete is. Nem elegendő a megismerés, megértés, szükséges a megoldási javaslatok feltérképezése is, mely a múlt építészeti értékeinek, formai megjelenésének és a jelenben kezünkben lévő tudáson, technológiák kölcsönhatásán alapul.

A műemlékek telkére vonatkozó szabályozások esetében összehasonlítjuk, hogy a hatályos és az új szabályozási terv miben tér el, az eltérés milyen hatással van a műemléki érték hasznosíthatóságára, megóvására és fenntartására.

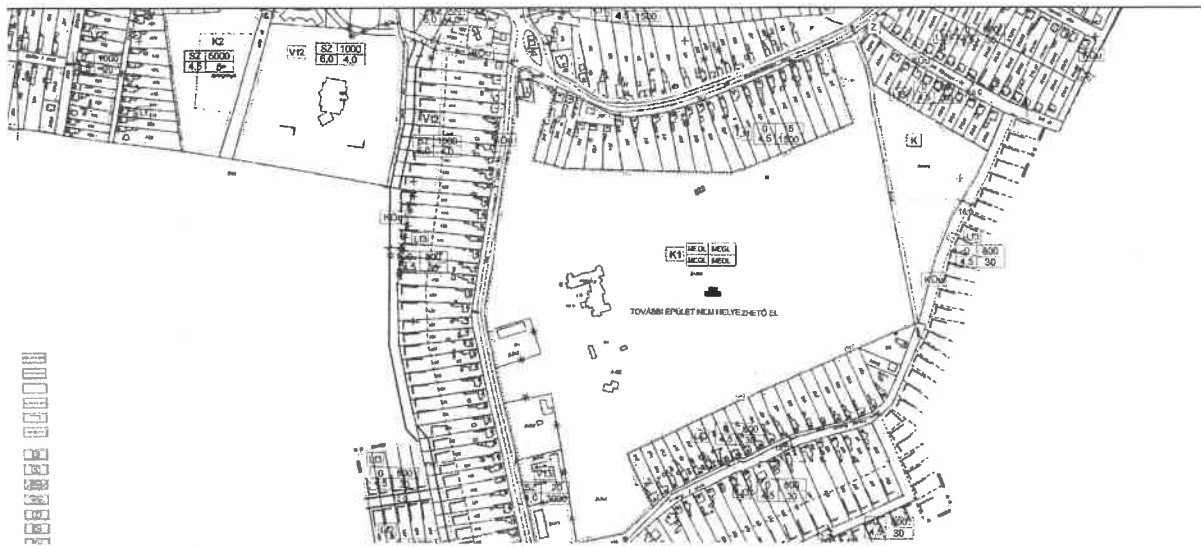
A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. Törvény 63. § (4) bekezdése szerint az ingatlan fenntartása és helyreállítása során az OTÉK-tól, a településrendezési tervtől, annak részeként a helyi építési szabályzattól a hatósági eljárásban el lehet térni.

Azonban a helyi építési szabályzat készítésekor figyelemmel kell lenni az épület, építmény jelen és jövőbeni hasznosítására és biztosítani kell a műemlék környezetének, az épületek, építmények funkcionális kiegészítésnek a lehetőségét.

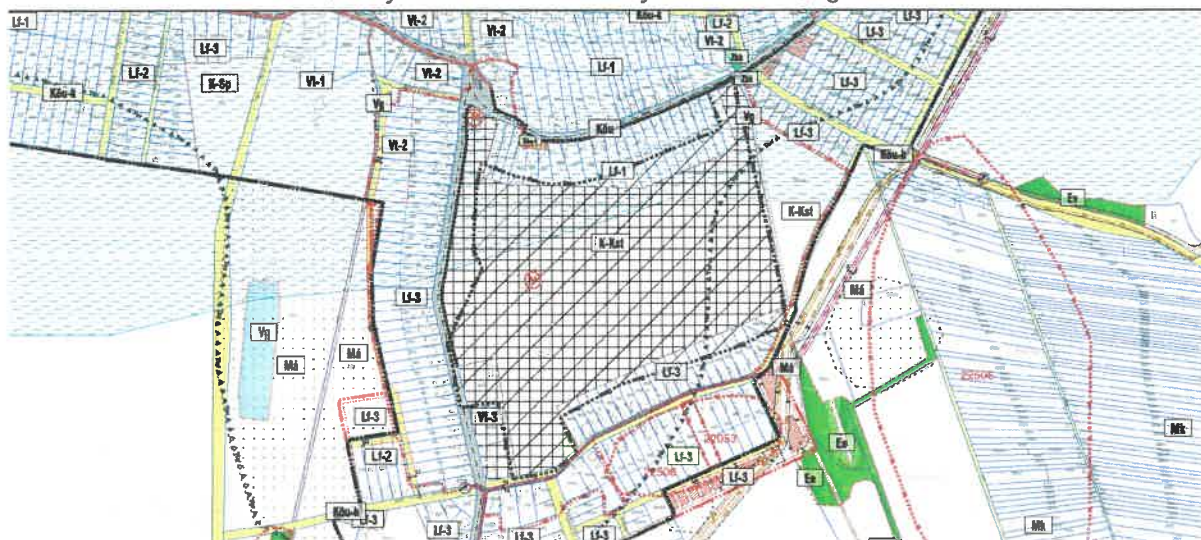
A tervezett építési övezeti változások az építészeti örökség vonatkozásában konstruktívak, az örökség építészeti védelmét érintő negatív döntéseket nem fogalmaz meg.

A településtervi változások a műemléki és helyi védelemmel érintett építményekre gyakorolt hatásai az alábbiak:

M1 - SZENT ILONA RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM

Hatályos belterületi szabályozási terv kivágata

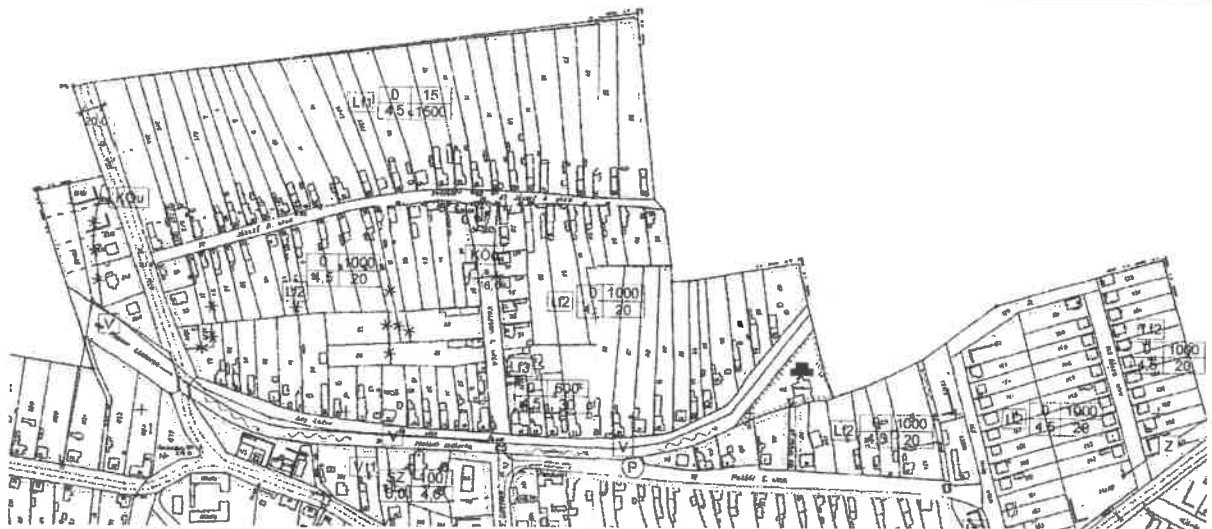
Új belterületi szabályozási terv kivágata

A műemléki védettségű római katolikus templom vonatkozásában a településterv készítés során a hatályostól eltérő övezetváltozás nem történik. A különleges kastély övezetben az előírások és az övezeti paraméterek nem változnak a hatályos tervhez képest. Mivel a templom műemléki védettséget élvez, a szükséges állagmegóvási, restaurálási intézkedések örökségvédelmi hatósági eljárásban történnek, a helyi építészeti szabályzatban a területre vonatkozóan az önkormányzat nem kíván további előírásokat, szabályokat meghatározni.

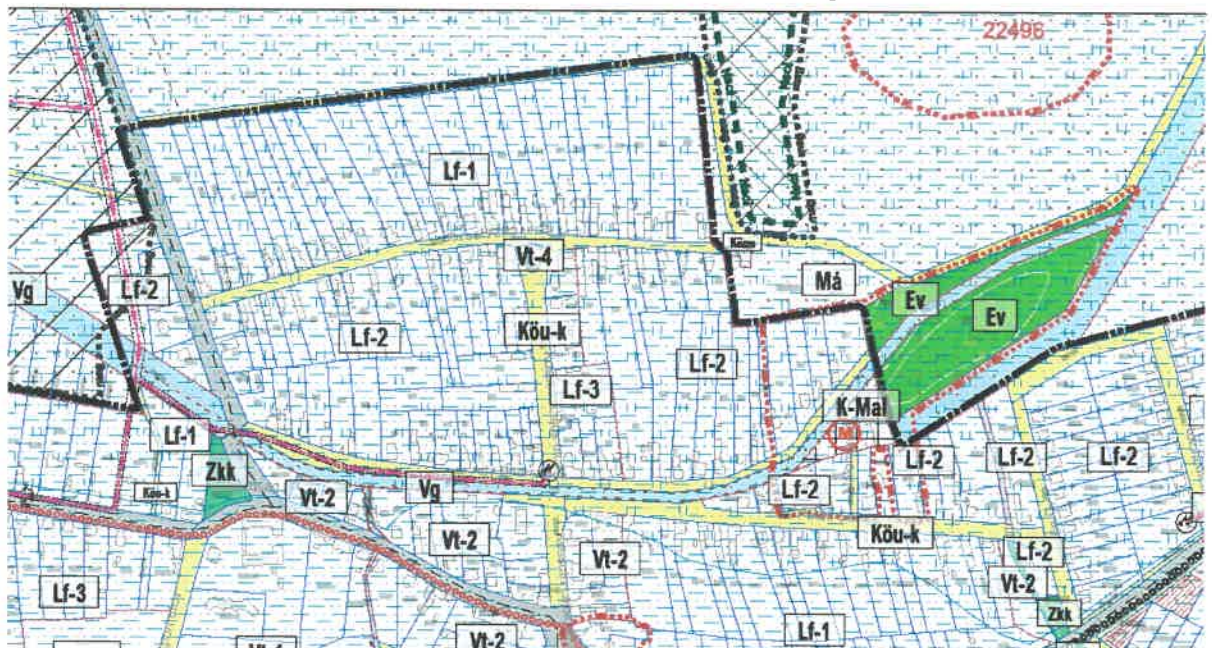
A műemlék övezeti paraméterei az alábbiak:

	Meglévő > Új
Övezet jele:	K1 > K-Kst
Beépítési mód:	K
Megengedett legnagyobb beépítettség %:	K
Megengedett legnagyobb épületmag. m:	k

A műemléki környezet lehatárolásakor a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartás által szolgáltatott adatok alapján jártunk el, mely a hatályos tervi állapothoz képest feltüntetésre került.

Hatályos belterületi szabályozási terv kivágata

Új belterületi szabályozási terv kivágata

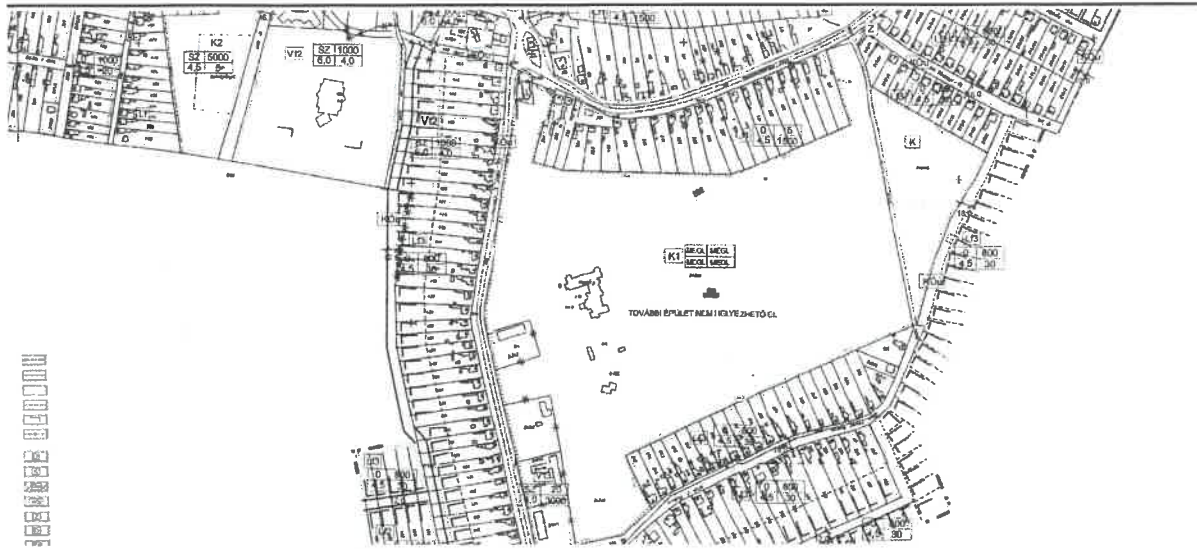
A műemléki védettségű vízimalom vonatkozásában a településterv készítés során a hatályostól eltérő övezetváltás történik. A hatályos tervben a falusias lakóterület övezetében az előírások nem segítik elő a használaton kívüli malomépület hasznosítását. Az önkormányzat döntése alapján a vízimalom telke különleges malom építési övezetbe kerül.

A műemlék övezeti patamétereiben fellépő változások az alábbiak:

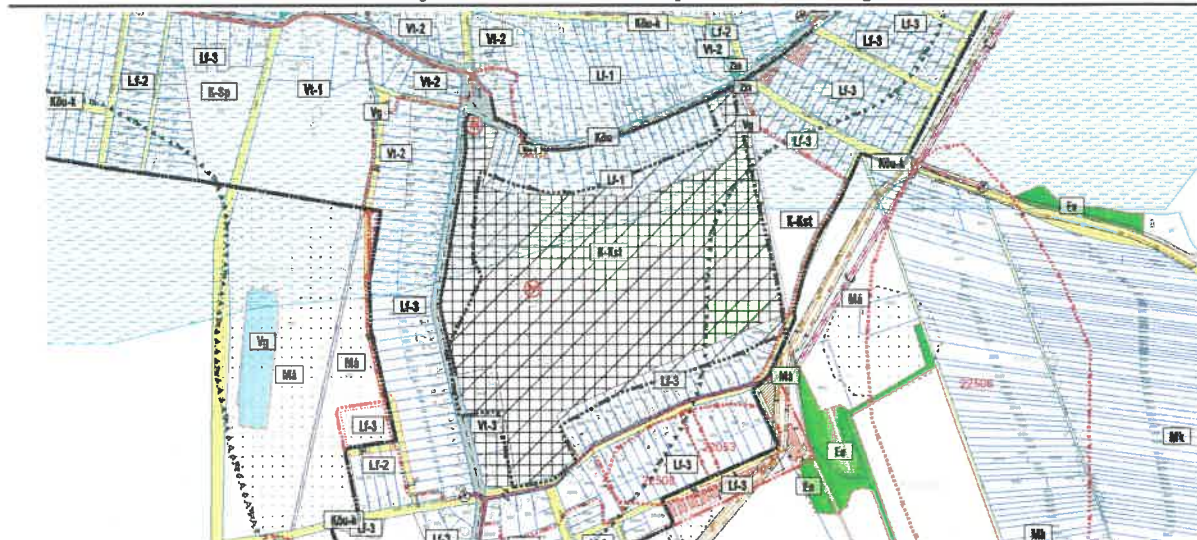
	Meglévő > Új
Övezet jele:	Lf2 > K-Mal
Beépítési mód:	O > K
Megengedett legnagyobb beépítettség %:	20% > K
Megengedett legnagyobb épületmag. m:	4,5m > K

A műemléki környezet lehatárolásakor a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartás által szolgáltatott adatok alapján jártunk el, mely a hatályos tervi állapothoz képest feltüntetésre került.

M3 - VOLT NÁDASDY-KASTÉLY

Hatályos belterületi szabályozási terv kivágata

Új belterületi szabályozási terv kivágata

A műemléki védettségű volt Nadasdy-kastély vonatkozásában a településterv készítés során a hatályostól eltérő övezetváltozás nem történik. A különleges kastély övezetben az előírások és az övezeti paraméterek nem változnak a hatályos tervhez képest. Mivel a kastély műemléki védettséget élvez, a szükséges állagmegóvási, restaurálási intézkedések örökségvédelmi hatósági eljárásban történnek, a helyi építészeti szabályzatban a területre vonatkozóan az önkormányzat nem kíván további előírásokat, szabályokat meghatározni.

A műemlék övezeti paraméterei az alábbiak:

	Meglévő > Új
Övezet jele:	K1 > K-Kst
Beépítési mód:	K
Megengedett legnagyobb beépítettség %:	K
Megengedett legnagyobb épületmag. m:	k

A műemléki környezet lehatárolásakor a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartás által szolgáltatott adatok alapján jártunk el, mely a hatályos tervi állapothoz képest feltüntetésre került.

NÁDASDLADÁNY KÖZSÉG TELEPÜLÉSI ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

Tartalom

1. Örökségvédelmi vizsgálat
 - 1.1. A település történeti leírása
 - 1.2. A település régészeti örökségének felmérése
 - 1.2.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészének forrásai
 - 1.2.2. Jogszabályi környezet
 - 1.2.3. Régészeti lelőhelyek
 2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése
 - 2.1. A területfelhasználási változások ismertetése
 - 2.2. A változások hatásai a régészeti örökségre
 3. Értékvédelmi terv (régészet)
 - 3.1. Teendők nyilvántartott régészeti lelőhelyen belül tervezett, földmunkával járó beruházás esetén
 - 3.2. Teendők váratlanul (régészeti feltáráson kívül, illetve régészeti lelőhelyen kívül) előkerült régészeti emlék vagy lelet esetén
 4. Összefoglalás

2023. JÚLIUS

készítette: dr. Szücsi Frigyes

1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

1.1. A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

Nádasdladány települést első említését 1266-ból ismerjük Lodan alakban. A későbbiekben előfordul Villa Ladan (1283), Poss(essio) Ladaan (1322), Ladán (1429), Kysladan (1436), Ladány (1720), Sárladány (1859-ig), Nádasd-Ladány (1859-től) és Nádasdladány (1898) formában. Utóbbi, ma is használt nevét az Országos Községi Törzskönyvbizottság határozata véglegesítette 1903-ban (Kurucz 1994, 94).

Györffy György történész a Ladány elnevezést katonai segédnépek törzsnevéből eredezteti (Györffy 1977, 113). A Sárladány elnevezésben a Sár előnév a Sárvízzel, majd a későbbi Sármelléki járással kapcsolatos. A Nádasdladány formában a Nádasd előnév a falut birtokló Nádasdy családtól származik (Kurucz 1994, 94).

A 13. században Ladány a királyné birtokát képezte, aki azt a tárnokok kezelésére bízta. 1283-ban Erzsébet királyné (IV. László felesége) Domonkos visegrádi várnagynak adta a tárnoki birtokot. Még azonban ugyanebben az évben visszavette tőle a királyné és a veszprémi Szent Mihály egyháznak adományozta. 1322-ben arról értesülünk, hogy Károly Róbert felesége, Erzsébet királyné Tisza nevű ajtónállóknak adta a birtokot. 1352-ben Nagy Lajos király utasította a budai káptalant, hogy Ladány és Keszi birtokba, amelyeket a zavaros időkben idegenek foglaltak el, iktassa be a király anyját. 1436-ban egy, a Batthyányak kezdeményezésére végrehajtott határbejárás során említik. Az 1543. évi megyei összeírás szerint a nemesi kézen lévő Ladányban 12 jobbágyporta található. Egy török összeírás szerint 1563-ban a településen 12 adóköteles ház volt. Az adózók a nevük alapján mind magyarok voltak. Más forrás szerint azonban Ladány 7 portájával 1564-ben Palotához tartozott. 1570-ben 4, 1574-ben 6 adófizető portát írtak össze. 1588 és 1647 között a számuk a felére csökkent (Kurucz 1994, 99). A korábban a Fejér megyei közigazgatáshoz tartozó Ladányt és környékét 1647-ben Veszprém megyéhez csatolták.

Ladány Szent Miklós egyházát 1354-ben már említik (Bányai 2003, 109). 1550-ben a veszprémi püspökség plébánosainak felsorolásában említik Ladányt és plébánosát (Stibrányi 2016, II. 78). A középkori templom feltehetően a török korban pusztult el, egy 1747-ben felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv már csak a romjait említi (Bányai 2003, 109).

Egy 1700 körül készült feljegyzés Komáromi Zsigmondot jelölte meg Ladány és Jenő birtokosaként. Az ugyanezen forrásban olvasható rövid leírás szerint a falu szőlőhegye kipusztult és a malom is elpusztult a török időkben. A falu 20 házából csak 2 maradt meg. A falu határában jelentős erdőség, bevetendő föld, állattartásra megfelelő legelők és rétek álltak rendelkezésre (Kurucz 1994, 100). A lakosság a feljegyzett nevek alapján 1696-ban is magyar nemzetiségű (Kurucz 1994, 101). A Rákóczi-szabadságharc alatt részben harci cselekmények, elsősorban azonban a pestisjárvány következtében 93 ladányi lakos vesztette életét (Kurucz 1994, 102). A szabadságharc bukása után a Rákóczi-párti Komáromi Zsigmond elvesztette ladányi birtokait. Horváth Ferenc lett a település új ura, de 1718-ban eladta Zinzendorff veszprémi kapitánynak (Kurucz 1994, 101).

Ladány lakossága 1776-ra elérte a 360 főt. A II. József-kori, 1784–1787 közötti népszámlálás már 685 főt rögzített (Kurucz 1994, 102) (1. ábra). 1781-re történt meg a Sárvíz szabályozása, ami Ladány határában 1500 holdnyi művelhető területet eredményezett (Kurucz 1994, 110). 1830-ban 684 fő lakott az ekkor már Sárladánynak nevezett faluban (268 római katolikus, 410 református, 6 zsidó).

Az egykori külterületi lakott helyek közül Csillérmajor (korábban puszta) megnevezését 1397-től ismerjük. Ekkor Chygler, 1435-ben Csyglér, 1436-ban Csyghlyér, 1629-ben Czegler, 1756-ban Praedium Csiller és 1776-ban Tsillér változatokban jegyezték fel. 1903-ban Csillérmajor Nádasdladányhoz tartozott. A helynév eredete a Csákok nemzetségéből származó Csigléri (Chygler) családokkal lehet összefüggésben (Kurucz 1994, 94). Csillér a középkorban vélhetően nem volt jelentős település, csak kevés írott forrásban szerepel. 1589-ben Ladányi Ferenc és Sebestyén – Ladány birtokosai – Csyglérpusztát adományként kérték maguknak. 1629-ben II. Ferdinánd király Czeglert Kiskeszivel együtt Ladányi Ferencnek adományozta. 1696-ban Roboz Mihály veszprémi

hadnagy kapta zálogba a pusztát Fajszai Ányos Zsigmondtól. A 18. század kezdetén Horváth Ferenc birtokolta, aki 1718-ban, az ekkor Czillér néven szereplő pusztát Zinzerdorff veszprémi kapitánynak adta el. 1720-ban eladás miatti határbejárás során Márkus János 99 éves sólyi jobbágy tanúként meghallgatva azt vallotta, hogy az 1600-as évek közepén Csillérpusztát egy Odor János nevű személy művelte árendában. A későbbiekben a Nádasdy család állattenyésztő majorként hasznosította.

Nádasdladány délkeleti határában feküdhett a középkori Zerjebakonya település is. Neve egy 1368-as határbejárási jegyzőkönyvben olvasható először. 1397 és 1477 között többször előfordul középkori oklevelekben Zeryebakanya, Zernyebakanya, Zeryebakana, Zeryabakonya, Zeryebakona alakokban. 1437-es oklevélben, Kér falu határjárásában is említik („via magna: Varut de Zerje Bakonya ad Urhida”) (Terei et al. 2011, 127), ekkor a középkori Magyar Királyság egyik legjelentősebb, nyugati irányú hadiútjának Zerjebakonya–Úrhida szakaszát nevezték Várútnak (Szilágyi 2012, 227–228). Vár-úttaként való említése még 1702-ben is előfordul Battyán és Csillér határainak bejárása alkalmával. A török hódoltság idején, 1568-87-ben Ladány közelében pusztaként említik, Erde Yaqab pusztaként (Nagy 1966, 177).

Az török kort követően, az újkorban Nádasdladány határához tartozott Tenyőpuszta (1718), Ilonamajor (1828), Júliamajor (1888), Ménesmajor (1888), Öreghegy (1888), Mariskamajor (1933), Réti-puszta (1933).

Felhasznált irodalom

Bányai 2003 Bányai Balázs: A Nádasdyak szerepe a nádasdladányi katolikus közösségben. Alba Regia 33 (2004) 109–124.

Györffy 1977 Györffy György: István király és műve. Budapest 1977.

Kurucz 1994 Kurucz János: Nádasdladány. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 23 (1994) 93–152.

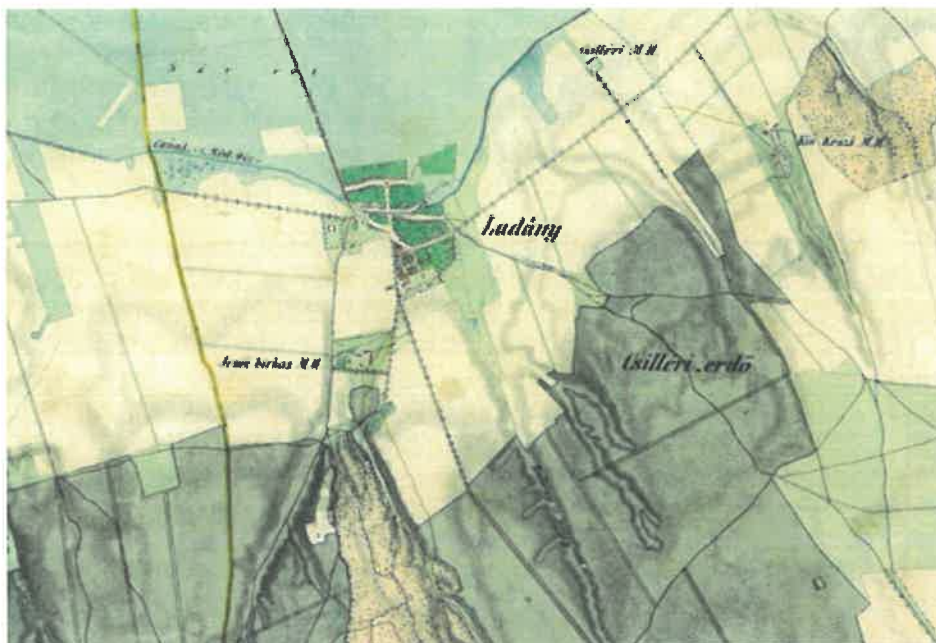
Stibrányi 2016 Stibrányi Máté: Fejér megye középkori templomos helyei I–II. Doktori disszertáció. Budapest 2015.

Szilágyi 2012 Szilágyi Magdolna: Árpád Period Communication Networks: Road Systems in Western Transdanubia. PhD dissertation, Central European University, Budapest 2012.

Terei et al. 2011 Terei György – Nováki Gyula – Mráv Zsolt – Feld István – Sárközy Sebestyén: Fejér megye várai az őskortól a kuruc korig. Budapest 2011.

1. ábra: (Nádasd)Ladány település és környezete az első katonai felmérés térképlapjain (1782-1785)

2. ábra: (Nádasd)Ladány település és környezete a második katonai felmérésen (1819-1869)

1.2. A TELEPÜLÉS RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGÉNEK FELMÉRÉSE

1.2.1. Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészének forrásai

A régészeti munkarész a közhiteles lelőhelynyilvántartásra, a Szent István Király Múzeum adattárában Nádasdladány településhez fellelhető régészeti jelentésekre, dokumentációkra, továbbá szakirodalmi adatokra, valamint a Szent István Király Múzeum munkatársai által a hatástanulmányhoz kapcsolódóan 2023. június 28. és július 3. napján elvégzett terepbejárás 2023. július 3-án kelt feltárási dokumentációjára támaszkodik.

1.1.2. Jogszabályi környezet

A kulturális örökség a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozza, ezért megóvása mindenkinek kötelessége. Tilos a kulturális örökség elemeinek veszélyeztetése, megrongálása, megsemmisítése, meghamisítása, hamisítása (Kötv. 4. § (1)).

A régészeti lelőhelyek a 2001. évi LXIV. törvény (továbbiakban: Kötv.) 11. § (2) bekezdése alapján általános védelem alatt állnak. A kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell elvégezni (Kötv. 3. §).

Örökségvédelemmel, régészeti lelőhelyek védelmével kapcsolatos alapvető jogszabályok jegyzéke:

- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökségvédelemről (Kötv.),
- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról,
- 191/2001 (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról,
- 439/2013 (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről.

A régészeti érintettségű területek Kötv. által meghatározott három fő típusa:

- Régészeti lelőhely

A régészeti lelőhely olyan földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak (Kötv. 7. § (35)). A régészeti lelőhelyeket – a fenntartható

használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak (Kötv. 9. §). A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni (Kötv. 10. § (1)). A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük (Kötv. 10. § (2)). Az előbbiek szellemében a földmunkával járó beruházásokkal a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni (Kötv. 19. § (1)). Amennyiben erre nincs mód, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19. § (2)). A régészeti feltárások költségeit – a mentő feltárás kivételével – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)).

- Fokozottan védett, vagy kiemelten védett régészeti lelőhely

A kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott lelőhelyeket kell jogszabályban védetté nyilvánítani (Kötv. 12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (Kötv. 13. § (3)). Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír (Kötv. 13. § (4)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (Kötv. 13. § (1)).

- Régészeti érdekű terület

Régészeti érdekű területnek minősül valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető (Kötv. 7. § 29. pont). Régészeti érdekű területen fokozott figyelemmel és óvatossággal kell eljárni minden földmunkával járó beruházás esetén. Amennyiben bármilyen beruházás során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). A feltárással jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdeni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárással jogosult intézmény viseli.

Az örökségvédelmi hatástanulmány

Örökségvédelmi hatástanulmányt kell készíteni a település településfejlesztési tervének kidolgozása során. Ha a településfejlesztési terv készítésekor nem készült, vagy a rendezés alá vont területre nincs örökségvédelmi hatástanulmány, vagy van, de az tíz évnél régebbi, akkor azt a rendezés alá vont területre el kell készíteni (Kötv. 85/A. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmányban megfogalmazott értékvédelmi terv szerint kell meghatározni az örökségvédelemmel érintett területekre vonatkozó településfejlesztési és településrendezési terveket (Kötv. 85/A. § (2)). Az örökségvédelmi hatástanulmányt a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési terv vagy a településrendezési terv megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (továbbiakban: Korm. rendelet) 14. melléklete szerinti tartalommal a Korm. rendelet (2) bekezdés a)-c) pontja alapján kell elkészíteni. Az települési örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége (Korm. rendelet 83. § (3)).

A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési terv vagy a településrendezési terv és a településképi rendelet készítője köteles gondoskodni (Korm. rendelet 84. § (1)). Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a

műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő, valamint a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárással alkalmas nap alatt végzi el (Korm. rendelet 84. § (2) a)-b) pontjai). A terepbejárás a Kötv. 7. § 30. értelmező rendelkezése alapján régészeti feltárásnak minősül. A Kötv. 20. § (4) bekezdés h) pontja alapján régészeti feltárással jogosult a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő kizárólag az örökségvédelmi hatástanulmányok készítéséhez végzett terepbejárás és műszeres lelőhely- és leletfelderítés esetén. A terepbejárás a Kötv. 7. § 41. értelmező rendelkezése alapján olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

A Korm. rendelet 5. § (1) bekezdése szerint régészeti lelőhely központi, közhiteles nyilvántartásba vételét feltárással jogosult intézmény vagy a hatóság, továbbá örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetén örökségvédelmi szakértő kezdeményezheti a 2. mellékletben meghatározott adattartalmú lelőhely-bejelentő adatlap benyújtásával a nyilvántartást vezető hatóságnál.

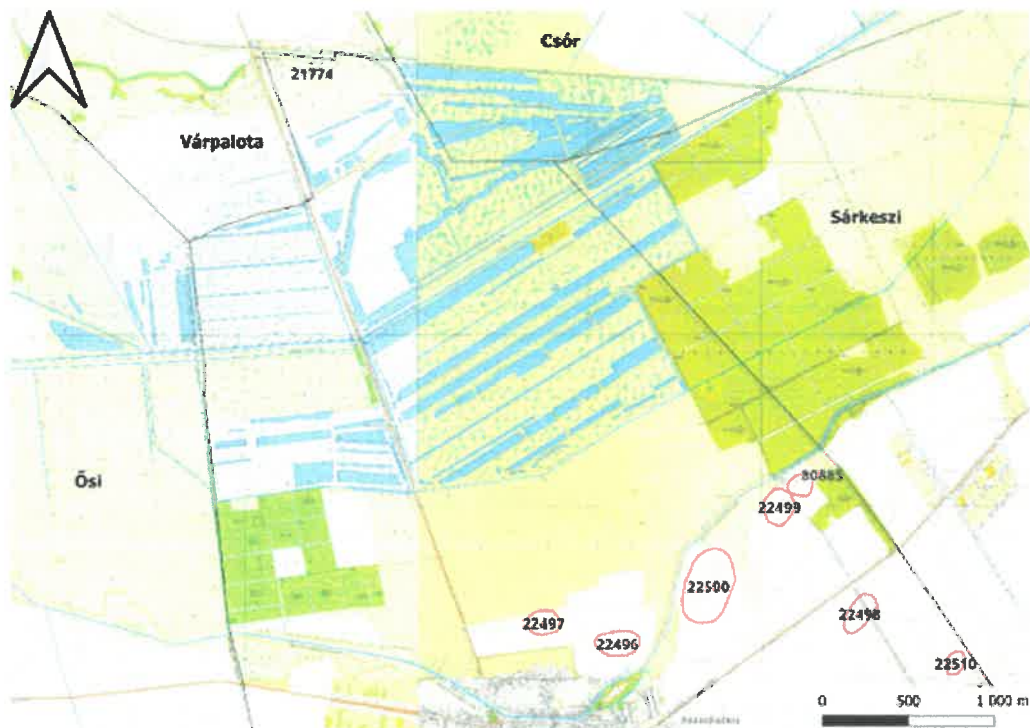
1.1.3. Régészeti lelőhelyek

Nádasdladány közigazgatási területén 17 nyilvántartott régészeti lelőhely található, amelyek ex lege általános védelem alatt állnak (3–4. ábra, 1. táblázat). Ezek közül egy sem fokozottan vagy kiemelten védett.

<i>Lelőhely azonosító</i>	<i>Lelőhely neve</i>	<i>Lelőhely jellege</i>	<i>Lelőhely kora</i>	<i>Helyrajzszámok</i>
22053	Arany János u. 39.	sír	késő római	270
22496	MRT 6/1. lelőhely	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor késő középkor	0107/1
22497	MRT 6/2. lelőhely	telepnyom (felszíni)	Árpád-kor	0107/1
22498	Csillér	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	Árpád-kor késő középkor	013/2, 011, 012
22499	Csillér-puszta	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor kora római	04, 05, 06/1
22500	Usztató-dűlő	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor késő római	04
22501	Vadas kert	telepnyom (felszíni)	őskor	050/5, 049, 046
		telepnyom (felszíni)	Árpád-kor	
22502	Várdomb	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor Árpád-kor késő középkor	046
22503	Fűz-tó-dűlő	telepnyom (felszíni)	őskor	046, 040/1, 038, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259
22504	Ilona-major	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor Árpád-kor késő középkor	042, 044/7
22505	Mariska-puszta	telepnyom (felszíni) telepnyom (felszíni)	őskor római kor	080/16, 081/1, 084, 079/7, 079/8, 079/9, 079/10

22506	MRT 6/11. lelőhely	település általában	késő római	013/2, 040/1, 038, 020/2, 040/3, 041, 1126, 1127, 1128, 1129/1, 1129/2, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166/1, 1166/4, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172/1, 1172/2, 1172/3, 1173, 1174, 1175/1, 1175/2, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184/1, 1184/2, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1158, 1159, 1205, 1206, 1207/1, 1207/2, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233
22507	A Kasza-völgyi- dűlő és a falu között	telepnyom (felszíni)	őskor	066, 061, 065
22508	MRT 6/13. lelőhely	sír telepnyom (felszíni)	késő római kor őskor	042, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284/7

1. táblázat: A közhiteles nyilvántartás szerint Nádasdladány közigazgatási területére kiterjedő régészeti lelőhelyek adatai

3. ábra: Nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros poligonokkal) Nadasdladány közigazgatási területének északi felén

4. ábra: Nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros poligonokkal) Nadasdladány közigazgatási területének déli felén

Nadasdladány 17 nyilvántartott régészeti lelőhelyéből 15 felfedezése, illetve néhány esetben visszaazonosítása fűződik Siklósi Gyula nevéhez, aki Fejér Megye Régészeti Topográfiájának munkálatai során azonosította őket felszíni leletgyűjtéssel, terepbejárásokon.

Őskor

Nadasdladánynak 11 őskori lelőhelye szerepel a közhiteles nyilvántartásban, ebből 10 lelőhelynél a pontatlan, rendkívül tág időszakot lefedő őskor meghatározás szerepel. További kutatások

határozhatják meg az őskor tág időszakán belül a keltezésüket.

A Sárrétről két átmeneti kőkori (mezolit) csontszigony (harpuna) is napvilágot látott, Csór-Merítőpusztáról és Nádasdladány határából (utóbbi előkerülési helyét a 21774 azonosítójú Alsómerítő-pusztá lelőhely fedti le, előkerülési körülményei azonban ismeretlenek). A középső vagy átmeneti kőkor az utolsó jégkorszak végével kezdődött. Az emberek még főleg gyűjtögetéssel, vadászattal és halászattal szerezték a táplálékukat. Ez utóbbi, azaz a halászat bizonyítéka nádasdladányi 21,1 cm hosszúságú és öt szakával rendelkező szigony (5. ábra). Bázisán a hossz tengely irányában egy-egy lekerekített bevágás figyelhető meg, ami arra utal, hogy a szigonyokat a nyélhez csak lazán rögzítették és zsineget kötöttek a tövére. A nádasdladányi szigonyból vett minta radiokarbon keltezése Kr. e. 9160–8700 közötti kort eredményezett, vagyis a korai mezolitikum kezdetére határozható meg a kora (Marton et al. 2021, 2–3). A Sárrét nagy része a mezolitikum idején még nyíltvízű tó volt, környezetében kiterjedt erdőségekkel (Sümegei 2007, 378, 380, Fig. 12.).

5. ábra: A nádasdladányi csontszigony (rajz: Marton T., Réti Zs.; kép forrása: Marton et al. 2022, 2. kép)

A nyíltvízű sárréti tó elláposodása Kr. e. 6000–5500 között gyorsult fel. A környékre jellemző tőzeg Nádasdladány határában a legvastagabb, helyenként eléri a három métert is. (Kurucz 1994, 93; Sümegei 2007, 378.)

Ismert Nádasdladányból egy, szintén a tőzegeből előkerült rézbalta, amely tipológiai alapon a rézkori Ludanice-kultúrához köthető (Bánffy 2007, 387). Az ország északi és középső részére kiterjedő középső rézkori Ludanice-kultúra az újkőkori Lengyel-kultúra legkésőbbi egyenes leszármazottja. 1962-ben a tőzegebányában 2 méteres mélységből gímszarvas agancsok, állkapocs és végtagcsontok egy késő rézkori Baden-kultúrába sorolható edény mellett kerültek elő (Szunyogh 1965, 477; Kurucz 1994, 93). A badeni kultúra kitöltötte, sőt túl is lépte a Kárpát-medence területét, egy nagy létszámú és hosszú életű egységes anyagi kultúrával rendelkező társadalmat alkotva.

Római kor (Kr. u. 1. század – 5. század első harmada)

Nádasdladány közigazgatási területén a közhiteles nyilvántartás szerint 7 római kori régészeti lelőhely található: 22053 (Arany János u. 39.), 22499 (Csillér-pusztá), 22500 (Úsztató-dűlő), 22505 (Mariska-pusztá), 22506 (MRT 6/11. lelőhely), 22508 (MRT 6/13. lelőhely), 80885 (Csillér-pusztá II).

1970-ben Koschik Miklós pinceásás során téglákra bukkant az Arany János u. 39. számú ingatlan kertjében. Alóluk zöldmázás egyfűlű kancsót emelt ki. Bánki Zsuzsa régész november 2. napján folytatott leletmentésén kiderült, hogy egy K–Ny tájolású, 4. századi téglasír végét bolygatta meg. A sír feltárásával egy rossz megtartású gyermekcsontváz került napvilágra, a medencéje tájáról egy kis bronzcsattal. A korszak eredetileg a fejnél állt (Bánki 1972, 283). A közhiteles nyilvántartásba a régészeti lelőhely 22053 azonosítóval került be. Az Arany J. u. 39. ingatlanon lakóépület bővítésének földmunkái során 2020-ban Reich Szabina végzett régészeti megfigyelést, de újabb római kori sírt nem talált.

A 22508 azonosítójú MRT 6/13. lelőhely magába foglalja a már említett 22053 azonosítóval nyilvántartott római kori temetkezési helyet, de alapvetően őskori lelőhelyként azonosította Siklósi Gyula terepbejáráson.

A többi nyilvántartott római kori lelőhely azonosítása csak terepbejáráson gyűjtött felszíni leletek alapján történt. Közülük kőépületekre utaló nyomok a 80885 Csillér-pusztán II. lelőhelyen látszódtak, amely a földművelés miatt veszélyeztetett állapotban van, mert a szántás eléri az épületmaradványok szintjét és nagy mennyiségű kő és tegula található a szántásban.

A Nádasdy-kastély turisztikai fejlesztése beruházás előtt készített előzetes régészeti dokumentáció keretében a Forster Központ 2016-ban geofizikai kutatást végzett a kastélyparkban. A kastélytól nyugatra fekvő területen 16-20 feltehetőleg régészeti jelenséggé meghatározható anomáliát figyeltek meg a mérésen. Elképzelhetőnek tartották, hogy ezek a jelenségek a kastélytól délre elhelyezkedő római kori temetőhöz tartozó telep nyomai. A terület régészeti lelőhelyként nem került be a közhiteles nyilvántartásba.

Népvándorlaskor (Kr. u. 5–9. század)

Nádasdladány közigazgatási területéről a népvándorlaskor mintegy fél évezredes időszakából régészeti lelőhelyet nem ismerünk. A későbbiekben számítani lehet a korszakból új lelőhely előkerülésére.

Középkor és kora újkor (Kr. u. 10–17. század)

Nádasdladány közigazgatási területén 6 nyilvántartott régészeti lelőhely keltezhető a középkor valamely időszakára: 22496 (MRT 6/1. lelőhely), 22497 (MRT 6/2. lelőhely), 22498 (Csillér), 22501 (Vadaskert), 22502 (Várdomb), 22504 (Ilona-major). Ezeket kivétel nélkül Siklósi Gyula azonosította terepbejárással.

A Várdomb nevű terület, egyben az ott nyilvántartott régészeti lelőhely névadója (azonosítószáma: 22502), a Vadaskert kiemelkedő magaslata. Siklósi Gyula őskori és középkori (Árpád-kori és késő középkori egyaránt) kerámiatöredékeket gyűjtött ott.

A középkori Ladány falu a község mai belterületén belül lehetett, de a pontos elhelyezkedése jelenleg ismeretlen. A helyi hagyomány szerint a reformátussá vált falu a középkori templomot használta tovább, de Stibrányi Máté régész a helyszín vizsgálata után kizártnak tartotta, hogy a mai református templom középkori eredetű lenne. Helybeliek úgy tartják, hogy a lelkészlak udvarán helyezkedett el a templom, ahol sok követ is találtak (Stibrányi 2016, II. 78).

A Nádasdladány közigazgatási területén belül sejthető Zerjebakonya nevű középkori település pontos lehatárolása még a jövőbeli kutatás feladata. Egy 1740 körül készült Mikoviny-féle térkép Bakonyegyházát tüntet fel Ladánytól délre. Az Erje Bakonai templomról írnak egy 1746-os határbejárási jegyzőkönyvben, ami arra utal, hogy a pusztai templom falai akkor még álltak (Kurucz 1994, 95). Pesty Frigyes tudósítója szerint Nádasdladány határában van Bakonyvölgy nevű erdőség, s hajdan ott volt Zerje Bakonya. A templom és a temető helye szerinte 1864-ben még látható volt. A Bakonyvölgy nevű erdőt Nagy Lajos történész a Polgárdi felőli határnál azonosította (Nagy 1966, 177), de a második katonai felmérésen is ott jelzik a Bakony-völgyet egy ÉÉNy-DDK irányú vízfolyásnál (ez a mai községtől délkeletre van, ld. 2. ábra). Nádasdladány történetének írója, Kurucz János szerint Zerjebakonya helyét „egy középkori templom és egy temető maradványai jelzik a községtől délnyugatra, mintegy 2 km távolságra” (Kurucz 1994, 95). A „délnyugatra” irány valószínűleg elírás Kurucznál, mert a Pesty Frigyes által megjelölt helyszínt kb. 2 km-re délkeletre található a községtől.

Irodalom

Bánffy 2007 Bánffy Eszter: Neolithic and Copper Age settlement patterns in the Sárrét Basin. In: Environmental Archaeology in Transdanubia. Eds: Zatykó Csilla – Juhász Imola – Sümegei Pál, Budapest 2007, 385–387.

Bánki 1972 Bánki Zsuzsanna: Régészeti kutatások. Alba Regia 12 (1972) 280–285.

Kurucz 1994 Kurucz János: Nádasdladány. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 23 (1994) 93–152.

Marton et al. 2021 Marton Tibor –Kertész Róbert – William J. Eichmann: Egy évtized mezolitik kutatásai: korai holocén települések a Dunántúlon. Magyar Régészet Online Magazin 10/2 (2021) 1–14. <https://doi.org/10.36245/mr.2021.2.5>

Nagy 1966 Nagy Lajos: Pusztatemplomok Fejér megyében. Alba Regia 6–7 (1966) 173–179.

Stibrányi 2016 Stibrányi Máté: Fejér megye középkori templomos helyei I–II. Doktori disszertáció. Budapest 2015.

Sümegei 2007 Sümegei Pál: The vegetation history of the Sárkeszi area. In: Environmental Archaeology in Transdanubia. Eds: Zatykó Csilla – Juhász Imola – Sümegei Pál, Budapest 2007, 377–383.

Szunyoghy 1965 Szunyoghy János: Rothirschgeweihe und Extremitätenknochen aus der Kupferzeit in der Torfgräberei von Nádasdladány. A Természettudományi Múzeum Évkönyve 57 (1965) 477–482.

2. A RENDEZÉS SORÁN TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSELEMZÉSE A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGRE

2.1. A területfelhasználási változások ismertetése

1. Arany János utca végén lévő fejlesztési terület visszavonása

Az Arany János utca délkeleti részén a hatályos szabályozási terven falusias lakóterület van. A telekmegosztás a szabályozási terv szerint még nem indult meg. A fejlesztési terület az önkormányzat számára szükségtelemmé vált, a terület a tényleges használat szerinti általános mezőgazdasági övezetbe kerül (beépítésre nem szánt terület).

2. A Petőfi Sándor, Virág utca és Fő út kereszteződésében közterület átsorolása

A Petőfi Sándor, Virág utca és Fő út kereszteződésében található önkormányzati zöldterület övezete településközponti vegyes építési övezetbe történő átsorolása (új beépítésre szánt terület).

3. Mariska-puszta különleges mezőgazdasági üzemi építési övezetbe történő átsorolása

A Mariska pusztai ipari gazdasági építési övezetet a tényleges használatnak megfelelően különleges mezőgazdasági üzemi építési övezetbe soroljuk (beépítésre szánt terület). Továbbá a Fejérvíz szennyvízátelölőjének területe általános mezőgazdasági terület övezete helyett különleges beépítésre szánt közműterület építési övezetbe kerülnek (új beépítésre szánt terület).

4. Kastély út menti vízmű területek átsorolása tényleges használat szerint

A vízmű telkeinek átsorolása általános mezőgazdasági terület övezetből különleges közműterület építési övezetbe (új beépítésre szánt terület).

5. Erdő és mezőgazdasági terület övezeti változások a település nyugati részén

A 091/3 hrsz-ú gazdasági erdőterület általános mezőgazdasági övezetbe kerül, míg a 066 és 074 hrsz-ú általános mezőgazdasági terület védelmi erdőterület övezetbe kerül (beépítésre nem szánt terület).

6. Általános mezőgazdasági terület övezetkijelölés a Júlia major területén

A dűlőút mellett lévő gazdasági erdőterület övezete a tényleges használat miatt általános mezőgazdasági övezetbe kerül (beépítésre nem szánt terület).

7. Mezőgazdasági területek változása a település keleti részén

A Sárkeszi felé vezető összekötő út mentén található Mt jelű tanyás mezőgazdasági területek övezete a tényleges használat alapján általános mezőgazdasági terület övezetébe kerülnek. A Sárvíz-malomcsatorna déli oldalán vizenyős, a mezőgazdasági műveléssel felhagyott területek természetközeli terület övezetbe kerülnek (beépítésre nem szánt terület).

8. Az Ősi felé vezető összekötő út és a Sárvíz-malomcsatorna mentén általános mezőgazdasági övezetek védelmi erdőterület övezetbe és természetközeli terület övezetbe (beépítésre nem szánt terület), valamint beépítésre szánt különleges közműterület övezetbe kerülnek a tényleges használat

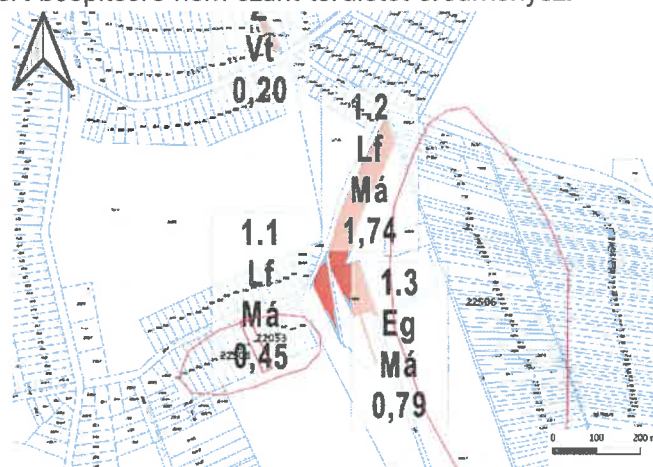
szerint (új beépítésre szánt terület).

9. Az egykori tőzegtelep területén történő övezeti változások

A vasútállomás felé vezető út mentén a tőzegtelepen általános mezőgazdasági terület övezete helyett természetközeli terület övezetének kijelölése történik. A különleges terület övezete helyett pedig védelmi erdőterület övezet kijelölése történik, az országos erdőállományi adattár adatszolgáltatása alapján (beépítésre nem szánt terület).

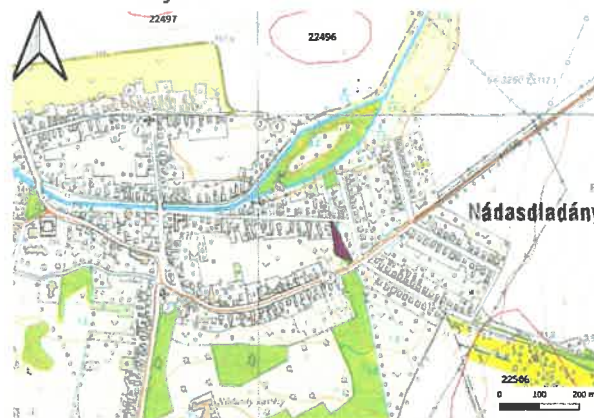
2.2. A változások hatásai a régészeti örökségre

A beépítésre nem szánt területet eredményező 1. számú változás nyilvántartott régészeti lelőhelyet nem érint, de nyugati irányban a 22508 azonosítójú (MRT 6/13) lelőhely, keleti irányban a 22506 azonosítójú (MRT 6/11) lelőhely helyezkedik el a közelében (6. ábra). Egyik lelőhely sem határolható le teljes biztonsággal, így nem zárható ki, hogy a változással érintett területeket is érintik, ezen túlmenően régészeti érdekű területek egy keresztülhaladó természetes eredetű vízfolyás miatt. A változás ettől függetlenül nem jelent a korábbi területfelhasználásnál nagyobb veszélyt a régészeti örökségre nézve, mert beépítésre nem szánt területet eredményez.

6. ábra: Az 1. számú változással érintett területek (piros kitöltéssel) és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros körvonallal)

A 2. számú változás (a Petőfi Sándor, Virág utca és Fő út kereszteződésében közterület átsorolása) új beépítésre szánt területet eredményez. Nyilvántartott régészeti lelőhelyet nem érint, de a vízfolyásokhoz közeli elhelyezkedésére tekintettel régészeti érdekű területként kell kezelni (7. ábra). A hatástanulmányhoz kapcsolódó terepbejárás során a füves területen régészeti érintettségre utaló nyom nem került elő (8. ábra). A földmunkák során jelentős esélye lehet régészeti jelenségek előkerülésének, de régészeti lelőhelyre utaló konkrét adatok híján a változást nem tekinthetjük örökségvédelmi szempontból veszélyesnek.

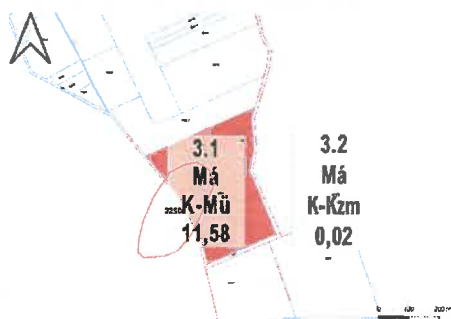

7. ábra: A 2. számú változással érintett terület (lila színnel) és környezete topográfiai térképen

8. ábra: Fénykép a 2. számú változással érintett új beépítésre szánt területről (forrás: Jelentés Nádasdladány község területén végzett terepbejárásról, 2023. 07. 23., SZIKM)

A 3. számú változás (Mariska-puszta különleges mezőgazdasági üzemi építési övezetbe történő átsorolása) új beépítésre szánt területet eredményez. A változással érintett területből három helyrajzi számra (081/1, 081/2 és 080/16) terjed ki a 22505 azonosítóval Mariska-puszta néven nyilvántartott lelőhely (őskori és római telep) (9. ábra). Az érintett földrészletek kivétel nélkül alkalmatlanok voltak terepbejárásra (a szántó területén 170-180 cm magas kukorica nőtt, az üzemi terület beépített, a 081/2 hrsz-en pedig nagyállatokat tartottak), így a lelőhely kiterjedését nem sikerült pontosítani. A 081/1 és 081/2 hrsz.-ú földrészletek esetében a változás a valós területhasználathoz igazodik, így a korábban fennálló nagyobb veszélyt örökségvédelmi szempontból nem látunk benne. A 080/16 hrsz.-ú szántón azonban örökségvédelmi kockázattal jár a változás. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban csak kismértékben terjed ki a 22505 azonosítójú lelőhely a 080/16 hrsz.-ú földrészletre (10. ábra), így a változásnak örökségvédelmi szempontok alapján nem lehet akadálya, amennyiben az értékvédelmi terv 3.1. fejezetében foglaltakat betartják.

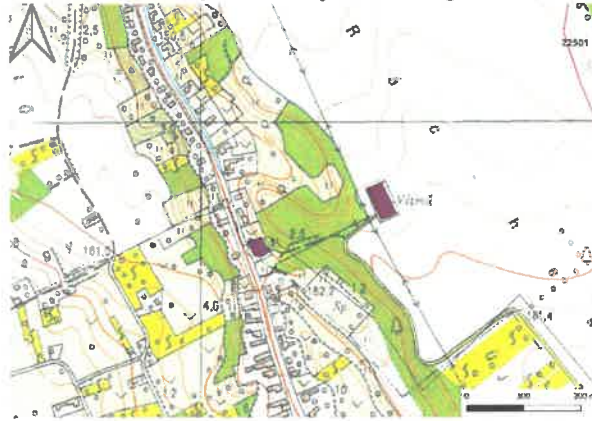

9. ábra: Az 3. számú változással érintett területek (piros kitöltéssel) és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros körvonallal)

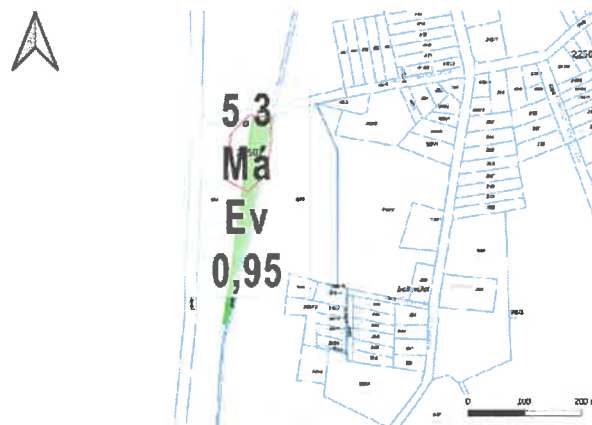
10. ábra: A 22505 azonosítójú régészeti lelőhely kiterjedése (áttetsző rózsaszín poligon), a földrészletek és az épületek (forrás: Régészet-Műemlék-Ingatlan Kereső, ivo.lechnerkozpont.hu)

A 4. számú változás (Kastély út menti vízmű területek átsorolása) új beépítésre szánt területeket eredményez. Nyilvántartott régészeti lelőhely nem érinti (mintegy 380 méterre található a legközelebbi), de régészeti érdekű területnek tekintendő a változással érintett területektől nyugatra elhelyezkedő ÉÉNy–DDK irányú vízfolyás miatt (11. ábra). Terepbejárásra alkalmatlan területek voltak, mert beépítettek, bekerítettek, fűvel fedettek. Tekintettel egyrészt a régészeti lelőhelyre utaló adatok hiányára, másrészt arra, hogy tényleges használat szerinti átsorolásról van szó, a változás a korábbi területhasználathoz képest nem jelent a régészeti örökségre nézve veszélyt.

11. ábra: A 4. számú változással érintett területek (lila színnel) és környezetük topográfiai térképen

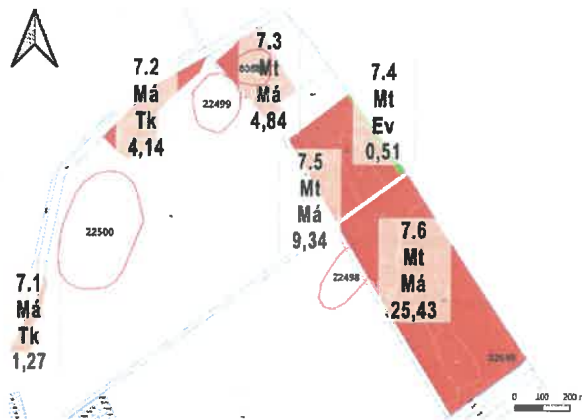
Az 5. számú változással (erdő és mezőgazdasági terület övezeti változások a település nyugati részén) a beépítésre nem szánt területek továbbra is beépítésre nem szánt területek maradnak. Közülük az 5.3. jelzetű (hrsz.: 066) változással érintett területre terjed ki a 22507 azonosítóval „A Kasza-völgyi-dűlő és a falu között” néven nyilvántartott lelőhely (12. ábra). Az 5.3. jelzetű változás (általános mezőgazdasági területből védelmi erdő terület) a fennálló állapothoz igazodik, így maga a változás – függetlenül attól, hogy a fák gyökérzete károsíthatja a lelőhely régészeti objektumait – örökségvédelmi kockázattal nem jár.

12. ábra: Az 5.3. jelzetű változással érintett terület (zöld színnel) és a 22507 azonosítóval nyilvántartott régészeti lelőhely (piros poligonon)

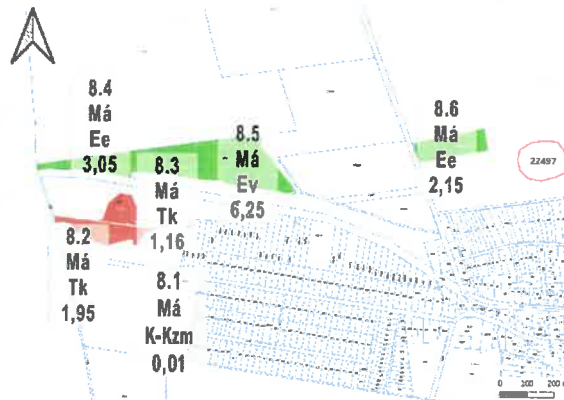
A 6. számú változás (általános mezőgazdasági terület övezetkijelölés a Júlia major területén) sem lelőhelyet, sem régészeti érdekű területet nem érint, így a régészeti örökséget nem veszélyezteti.

A 7. számú változással (mezőgazdasági területek változása a település keleti részén) érintett területek közül régészeti lelőhelyek terjednek ki a 7.3 (80885 és a 22499 azonosítójú lelőhelyek) és a 7.6 jelzetű (22498 és 22510 azonosítójú lelőhelyek) területekre (13. ábra). Mindkét esetben tanyás mezőgazdasági területekből lesznek általános mezőgazdasági területek, így a változás a korábbi területfelhasználásnál nem jelent nagyobb veszélyt örökségvédelmi szempontból.

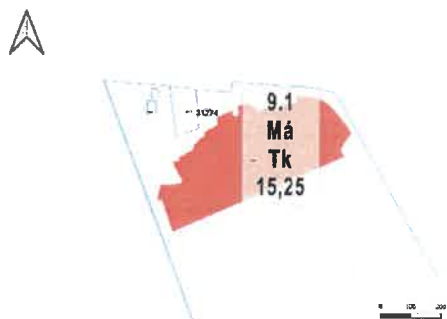
13. ábra: A 7. számú változással érintett területek (piros és zöld színnel) és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros poligonokkal)

A 8. számú változás nyilvántartott régészeti lelőhelyet nem érint, de régészeti érdekű területeket igen, mivel az érintett földrészletek a Sárvíz-malomcsatorna két partján terülnek el (14. ábra). A 8.1. jelzetű (beépítésre szánt különleges közmű terület) új beépítésre szánt terület keskeny sávban húzódik, míg a többi változással érintett terület a 8. ponton belül beépítésre nem szánt terület. A változások a rendelkezésünkre álló adatok alapján a régészeti örökséget nem veszélyeztetik.

14. ábra: A 8. számú változással érintett területek (piros és zöld színnel) és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek (piros poligonokkal)

A 9. számú változással az egykori tőzegtelepen általános mezőgazdasági terület természetközeli terület besorolást kap (9.1), valamint védelmi erdőterületek kerülnek kijelölésre (9.2–9.4). A 9.1. változással érintett terület mellett helyezkedik el a 21774 azonosítóval nyilvántartott Alsómerítőpuszta lelőhely (15. ábra), ahonnan a község közigazgatási területének egy legkiemelkedőbb lelete, egy mezolitik csontszigony került elő. A lelőhely lehatárolása teljesen bizonytalan, de a változás örökségvédelmi szempontból nem jelent veszélyt, mert a természetközeli terület besorolással beépítésre nem szánt terület marad. A 9. számú változással érintett területek mindegyike régészeti érdekűnek területek tekinthető.

15. ábra: A 9.1 változással érintett terület (piros színnel) és a 21774 azonosítószámú régészeti lelőhely (piros poligonnal) elhelyezkedése

3. ÉRTÉKVÉDELMI TERV (RÉGÉSZET)

3.1. Teendők nyilvántartott régészeti lelőhelyen belül tervezett, földmunkával járó beruházás esetén

A 3., 5.3., 7.3 és 7.6 számú változások érintenek nyilvántartott régészeti lelőhelyet. Amennyiben földmunkával járó építési munkálatra kerülne sor a nyilvántartott régészeti lelőhelyek területén, akkor a beruházás engedélyeztetése vagy bejelentése során a hatóság (Fejér Vármegyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya) is részt vesz az eljárásban és előírja a megelőző feltárás valamilyen formájának teljesítését (próbafeltárás, teljes felületű feltárás vagy régészeti megfigyelés). A 30 cm-nél mélyebb rétegeket érintő földmunkákra kizárólag a megelőző feltárás előírt formájának teljesítése mellett/után kerülhet sor A megelőző feltárás költségeit annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19. § (3)). A megelőző feltárás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes felületű feltárás) hatósági árairól a Kr. „A régészeti feladatellátás költségeire alkalmazható legmagasabb hatósági árak” című 8. mellékletéből lehet tájékozódni (interneten: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1800068.kor>).

3.2. Teendők váratlanul (régészeti feltáráson kívül, illetve régészeti lelőhelyen kívül) előkerült régészeti emlék vagy lelet esetén

Az 1., 2., 4., 8. és 9. számú változásokkal érintett földrészletek régészeti érdekű területnek minősülnek, ahol nagy eséllyel kerülhetnek elő eddig ismeretlen régészeti lelőhelyek. Erre tekintettel fel kell arra hívni a figyelmet, hogy amennyiben bármilyen régészeti feltáráson kívüli földmunka során régészeti emlék, lelet vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező, a tevékenység felelős vezetője, az ingatlan tulajdonosa, az építető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet abbahagyni, majd a jegyző útján a hatóságnak (Fejér Vármegyei Kormányhivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Főosztály Örökségvédelmi Osztálya, cím: 8000 Székesfehérvár, Mátyás király krt. 13., tel.: 06 22 795-781) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt (Kötv. 24. § (2)). Az ügyintézés hatékonysága és az esetlegesen szükségessé váló mentő feltárás mielőbbi megkezdésének érdekében célszerű a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt is rövidúton tájékoztatni (Szent István Király Múzeum, 8000 Székesfehérvár, Fő u. 6., tel.: 06 22 315-583, e-mail: titkarsag@szikm.hu, regeszet@szikm.hu). A feltárássra jogosult intézmény köteles a mentő feltárást haladéktalanul megkezdni, és folyamatosan – az elvárható ütemben – végezni, az előkerült régészeti leletet ideiglenesen elhelyezni (Kötv. 24. § (3)). A mentő feltárás során felmerülő költségeket a feltárássra jogosult intézmény viseli.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Nádasdladány közigazgatási területén 17 nyilvántartott régészeti lelőhely található. A lelőhelyek jelentős része többkorszakos: 11 lelőhelynél – kutatásra és pontosabb keltezésre váró – őskorra utaló nyomokat, 7-nél római kori telepnyomokat (közülük az egyik lelőhelyen kőépületek maradványaival), 6-nál középkori telepnyomokat figyeltek meg. A község közigazgatási területén három középkori település is elhelyezkedett: Ladány, Csillér és Zerjebakonya. Nádasdladány igazán különleges lelete a tőzegtől előkerült középső kőkori (mezolitik), tehát több mint tízezer éves csontszigony (harpuna), amelyet a Szent István Király Múzeumban őriznek.

A 3. számú változással érintett új beépítésre szánt területekre, valamint az 5.3., 7.3 és 7.6 változásokkal érintett beépítésre nem szánt területekre terjednek ki nyilvántartott régészeti lelőhelyek, valamint az 1., 2., 4., 8. és 9. változásokkal érintett területek tekinthetők régészeti érdekű területnek. A változások a régészeti örökségre veszélyt nem jelentenek, amennyiben az értékvédelmi tervben (3. fejezet) foglaltak maradéktalanul betartásra kerülnek.

NYILATKOZAT A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY ELKÉSZÍTÉSÉRE VALÓ JOGOSULTSÁGRÓL

Alulírott dr. Szücsi Frigyes régész nyilatkozom, hogy a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 5. § (2) bekezdése szerinti előírásoknak megfelelek, valamint a 10. § szerinti szakértői nyilvántartásban szerepelek.

Okleveles régész szakképesítést igazoló okirat száma: ELTE-BTK-0144/2012
Szakértői nyilvántartási szám: 16-003

A Nádasdladány község települési örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésében tervezett megoldások megfelelnek az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak.

Bakonykúti, 2023. július 27.

dr. Szücsi Frigyes
régész, örökségvédelmi szakértő

